

Godišnjak za znanstvena istraživanja, br. 4 – br. 8

Subotica: Zavod za kulturu vojvodanskih Hrvata, 2012. – 2016.

Prva tri broja *Godišnjaka za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata* (ZKVH) iz Subotice predstavljena su 2012. godine (*Studia ethnologica Croatica*, vol. 24:232–235). U međuvremenu je objavljeno još pet brojeva koji će se u ovom prikazu predstaviti, a u kojima se razmatra određeni aspekt društvenog života Hrvata u Vojvodini u prošlosti i sadašnjosti, što je bila osnovna zamisao uredništva pri osnivanju ovog časopisa. Na kraju svakog broja časopisa daje se kratak osvrt na djelatnost i (su)nakladništvo Zavoda.

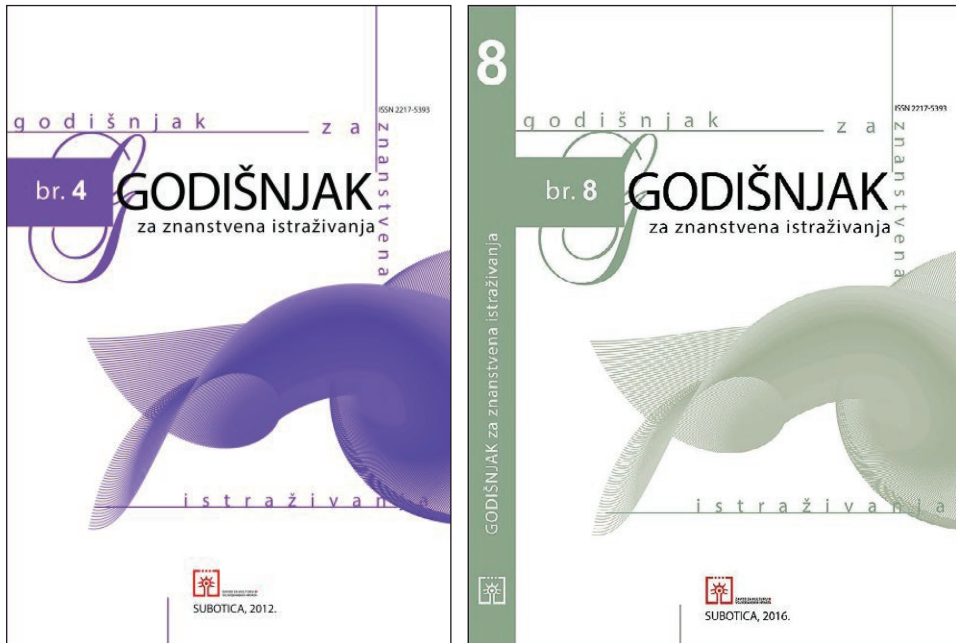
Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata br. 4 (2012) donosi 17 znanstvenih i stručnih radova. Najviše je objavljenih radova (sedam) u tematskoj cjelini *Povijesne znanosti – prostor, procesi, događaji*: “Ekohistorijski pristup migracijama Bunjevaca” (Mario Bara), “Salaš kao društveni fenomen i ekološki uravnotežena, individualna i samostalna ekonomska jedinica na prostoru sjeverne Bačke u XVIII. stoljeću” (Nikolina Čuljak), “Župnik u Subotici (1804.–1815.) Subotičanin Pavao Sučić” (Franjo Emanuel Hoško), “Časna majka Marija Roza Anuncijata Kopunović (1887.–1956.) u crkvenim i društveno-političkim previranjima svoga doba” (Ivan Armanda), “Beato Bukinac – utemeljitelj znanstvenog istraživanja povijesti bačkih Hrvata” (Robert Skenderović), “Ijas i Budanović: Bačka apostolska administratura 1941.–1944.” (Tamás Tóth) i “Iz glazbenog nasljeđa Petrovaradina: u povodu 90 godina od osnutka Omladinskog društva ‘Jelačić’ i Ženskog prosvjetnog društva ‘Zora’ iz Petrovaradina” (Ivana Andrić Penava).

Dva rada pokrivaju područje jezikoslovlja: “Hrvatski govori u Vojvodini” (Josip Lisac) i “Jezični krajobraz Subotice” (Petar Vuković).

Područje etnologije zastupljeno je radom “Svakodnevna tradicijska prehrana bačkih Hrvata Bunjevaca” Bojane Poljaković, nastalom na osnovi istraživanja za potrebe njezina diplomskog rada.

Područje sociologije, demografije i kulturologije pokrivaju dva rada: “Strukturiranje nacionalne svijesti bunjevačkih Hrvata – komparacija nacionalnih skupina u Subotici” (Jasminka Dulić) i “Demografska dinamika i prostorni razmještaj Hrvata u Vojvodini – čimbenici i pokazatelji” (Dražen Živić).

Područje povijesti umjetnosti zastupljeno je jednim radom autora Dušana Škorića “Franjevačko barokno slikarstvo XVIII. stoljeća u Vojvodini”.

Dva su rada s područja filozofije i povijesti filozofije: “Filozofski tezarij Grgura Peštalića na franjevačkom učilištu u Baji 1780. godine” (Ivica Martinović) i “Život i filozofijsko djelo Tome Vereša – osnovne činjenice” (Marjan Ostrogonac).

Tematska cjelina *Bibliografije* obuhvaća dva rada: “Vrela za povijest Hrvata u Vojvodini – monografske publikacije od 1918. do 1990.” (Mario Bara, Tomislav Žigmanov) i “Književna kritika Vojislava Sekelja u vojvođanskoj periodici” (Izabela Papdi).

U ovom broju *Godišnjaka* objavljeni su i prikazi svih publicističkih i znanstvenih djela o Hrvatima u Vojvodini, objavljenih tijekom 2011. godine koja je bila osobito produktivna; sastoji se od 24 naslova te triju knjiga koje su objavljene ranijih godina sa svrhom upoznavanja čitalačke publike sa sadržajima knjiga objavljenih o Hrvatima u Vojvodini u prethodnoj godini.

Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata br. 5 (2013) sastoji se od 14 znanstvenih i stručnih radova, a podijeljen je u sedam tematskih cjelina. Najviše radova i u ovom je broju objavljeno u prvoj tematskoj cjelini *Povijesne znanosti – prostor, procesi, događaji*: “350. obljetnica rođenja velikog vojskovođe i hodočasnika tekijskog svetišta u Petrovaradinu Eugena Savojskog (1663.–1736.)” (Ivana Andrić Penava), “Uloga Hrvata (Dalmatina) u upravi slobodnih kraljevskih gradova Segedina, Subotice”

i Osijeka” (Ladislav Heka), “Mihovil Katanec (1893.–1976.) – sudbina jednog bačkog HSS-ovca” (Robert Skenderović), “Belgijske godine s. Fides Vidaković” (Ivan Armanda) i “Civilne žrtve među bunjevačkim Hrvatima nakon oslobođenja (1944.–1946.)” (Stevan Mačković).

U drugoj tematskoj cjelini *Književne znanosti* objavljen je jedan rad doktoranda Vladana Čuture “Diskurs nacije u preporodnom pjesništvu Ante Miroljuba Evetovića”.

Sljedeća tematska cjelina *Etnologija* zastupljena je trima radovima koji su nastali na osnovi terenskog istraživanja profesora i studenata Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, koje je provedeno u okviru terenske nastave i projekta *Identitet i etnokulturno oblikovanje Bunjevaca* u suradnji sa Zavodom za kulturu vojvodanskih Hrvata. Riječ je o sljedećim radovima: “Predbožićni običaji kod podunavskih Hrvata Bunjevaca” (Marijeta Rajković Iveta, Tea Gorup i Ana Klopotan), “Dužijanica kao simbol suvremenog identiteta Hrvata Bunjevaca” (Kristina Vugdelija i Mihovil Gotal) i “Zajednica iznad institucija: institucionalni utjecaj na odgoj i obrazovanje u Bačkoj” (Vanja Vojvodić).

Slijede tematske cjeline *Sociologija, demografija, kulturologija* s jednim radom autora Dražena Živića “Demografsko starenje vojvodanskih Hrvata (1991.–2011.)” te *Povijest umjetnosti* s ukupno dva rada: “Sakralni predmeti od slame” (Ljubica Vuković Dulić) i “Albe Vidaković – o stotoj obljetnici rođenja i pedesetoj obljetnici smrti (1914.–1964.)” (Jasna Ivančić).

Dvije naredne tematske cjeline donose svaka po jedan rad: *Bibliografije* rad “Lazar Merковиć kao kritičar hrvatske književnosti u Vojvodini” autorice Izabele Papdi, a *Prinosi za onomastičku građu Hrvata u Vojvodini* rad “Iz Matice krštenih i Matice umrlih u župama sv. Ilije proroka u Bođanima i sv. Jurja u Vajski” **autora** Josipa Dumendžića – Meštra.

U posljednjoj cjelini *Prikazi knjiga* objavljeni su prikazi svih publicističkih i znanstvenih djela (13 naslova) o Hrvatima u Vojvodini, koji su objavljeni tijekom 2012. godine.

Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvodanskih Hrvata br. 6 (2014), s ukupno 12 znanstvenih i stručnih radova, podijeljen je u četiri tematske cjeline prema odgovarajućim znanstvenim disciplinama, pri čemu je uredništvo nastojalo ostvariti ravnomjernu pokrivenost i subetničku raznolikost Hrvata u Vojvodini i teritorijalnu raspodijeljenost. Najviše je priloga (pet) iz

područja povijesnih znanosti: “Naši Šokci”: podrijetlo, migracije i društveni razvoj Hrvata u Banatu” (Mario Bara), “Franjevci u službi Crkve u Bačkoj” (Franjo Emanuel Hoško), “Ilija Okrugić Sriemac – hrvatski preporoditelj u Srijemu” (Ivana Andrić Penava), “Posljedice Prvoga svjetskoga rata: samoprogllašene ‘države’ na području Ugarske” (Ladislav Heka) i “Lik i djelo subotičke dominikanke Marije Josipe Vidaković (1912.–2001.)” (Ivan Armanda).

U drugoj tematskoj cjelini objavljena su četiri rada iz područja etnologije: koautorski rad Milane Černelić i Jadranke Grbić Jakopović “Dužijanca – etnološka percepcija i interpretacija”. Druga dva rada nastala su na osnovi terenske nastave studenata etnologije i kulturne antropologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu među šokačkim Hrvatima u Monoštoru: “Pregled migracijskih kretanja Hrvata iz Bačkog Monoštora od kraja Prvoga svjetskog rata do danas” (Matko Đevoić) i “Turistička priča Bačkog Monoštora. Razvoj i problemi monoštorskog ruralnog turizma” (Iva Grubiša). Četvrti rad s etnološkim tematikom rad je glazbenog pedagoga iz Plavne Zvonimira Pelajića “Iz kulturne baštine šokačkih Hrvata u Plavni, Vajskoj i Baču. Tako su divanile naše majke”.

Treću tematsku cjelinu *Sociologija, demografija, kulturologija* čine tri rada: “Obrazovna struktura hrvatske nacionalne manjine u Republici Srbiji” (Dražen Živić i Sandra Cvikić), “Hrvati u Vojvodini nakon 2000. godine kao teme znanstvenih i publicističkih radnji u Srbiji i Hrvatskoj – osnovne činjenice i sadržajne sastavnice” (Tomislav Žigmanov) i “Korelati nacionalnog samopoštovanja vojvođanskih Hrvata” (Jasminka Dulić).

U četvrtoj cjelini *Prikazi knjiga* objavljeni su prikazi svih publicističkih i znanstvenih djela (osam naslova) o Hrvatima u Vojvodini iz 2013. godine.

Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata br. 7 (2015) sastoji se od 14 znanstvenih i stručnih radova. Prvu tematsku cjelinu *Povijesne znanosti – prostor, procesi, događaji* čine četiri rada: “Pisac Emerik Pavić iz Budima – Od Oca Slovinskoga” (Franjo Emanuel Hoško), “Bunjevci u kontekstu plemenske i zadružne kulture Dinka Tomašića” (Mario Bara), “Predijalci Topuske opatije u Banatu (Vladimir Čavrak)” i “Dolazak i prvo desetljeće sestara dominikanki u Subotici (1947. – 1957.)” (Ivan Armanda). Drugu, novu tematsku cjelinu *Pravo i politologija* čine dva rada: “Prava nacionalnih manjina u Srbiji u procesu EU integracija – Srbija u svjetlu europskih iskustava s posebnim ukazom na hrvatsku nacionalnu manjinu u Republici Srbiji i AP Vojvodini” (Darko Baštovanović) i “Parlamentarno predstavništvo nacionalnih manjina i njihova zastupljenost u drugim tijelima državne i javne vlasti u Republici Srbiji” (Slaven Bačić). U okviru tematske cjeline *Književne znanosti* objavljen je

rad Vjekoslave Jurdane: “Priljubljena uz zemlju – egzil kao pjesnička i životna sudbina Ljubice Kolarić-Dumić”.

Tematska cjelina s naslovom *Sociokulturna antropologija i etnologija* u ovom se broju sastoji od najviše radova (sedam), koji su rezultat nastavka suradnje u okviru terenske nastave studenata Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, nastali na osnovi kvalitativnih etnoloških istraživanja, uz mentorsko vodstvo dr. sc. Milane Černelić, posvećeni Hrvatima Šokcima u Vojvodini. Ovim radovima obuhvaćeni su pojedini segmenti tradicijske baštine koji značajno doprinose očuvanju etnokulturnog identiteta ove hrvatske subetničke skupine u Bačkoj. Riječ je o sljedećim radovima: “Običaj prošnje u Monoštoru i Beregu” (Katarina Dimšić), “Posmrtni običaji Hrvata Šokaca u Monoštoru i Beregu kroz XX. stoljeće” (Gabriela Paradžik, Sonja Periškić i Andrea Višak), “Primjena narodne medicine među hrvatskim šokačkim stanovništvom u sjevernoj Bačkoj” (Sara Mikelić), “Uloga tradicijskih zanata na području Monoštora i Berega” (Martina Novosel), “Slobodno vrijeme djece u Monoštoru sredinom XX. stoljeća” (Sonja Periškić) i “Suvremena primjena tradicijske nošnje u Monoštoru i Beregu” (Lucija Halužan). Unutar ove tematske cjeline objavljen je i rad “Etnički identitet Hrvata u Starčevu” Dalibora Mergela, studenta prve godine master studija Odjela za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Beogradu.

Peta je cjelina sastavljena od sedam *Prikaza knjiga* u kojima se predstavljaju znanstvena i publicistička djela o vojvođanskim Hrvatima objavljena tijekom 2014. godine.

Godišnjak za znanstvena istraživanja Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata br. 8 (2016) donosi 13 znanstvenih i stručnih radova koji tematiziraju neki aspekt društvenog života Hrvata u Vojvodini i kroz povijest i u sadašnjosti.

U prvoj tematskoj cjelini *Povijesne znanosti – prostor, procesi, događaji* nalazi se pet radova: “Prilog poznavanju ranih hrvatskih migracija u ugarskom Podunavlju” (Mario Bara), “Pastoralno djelovanje subotičkih franjevac u posljednja tri stoljeća” (Franjo Emanuel Hoško), “Barun Josip Rudić Aljmaški (1792. – 1879.) – o 225. obljetnici rođenja” i “Grof Karlo (Károly) Khuen-Héderváry i Hrvati” (Ladislav Heka, autor dvaju radova u ovom broju *Godišnjaka*). Posljednji rad u ovoj tematskoj cjelini djelo je novog suradnika Hrvoja Vojnića Hajduka “Jedan postmodernistički prikaz kulturne povijesti Bunjevaca”, u kojem se polemički osvrće na studiju Martina Henzelmana “Die Bunjewatzen: ein kurzer Überblick über eine ethnische Minderheit in Serbien und die Herausbildung ihrer Mikroliteratursprache” koja je objavljena u Leipzigu 2016. godine.

U drugu tematsku cjelinu *Pravo i politologija* uvršten je rad Darka Baštovanovića s veoma aktualnom temom “Političko-pravni položaj hrvatske nacionalne manjine u Srbiji u procesu EU integracija Srbije”.

I u trećoj tematskoj cjelini *Povijest književnosti* nalazi se jedan rad Slavena Bačića “Prinosi za leksikografiju bačkih Hrvata: dva pisma Geze Kikića Leksikografskom zavodu i Miroslavu Krleži”.

Četvrta cjelina *Sociokulturna antropologija i etnologija* sadrži četiri rada koji su nastali kao rezultat terenskih istraživanja tradicijske kulture Hrvata Šokaca. Autori ovih radova jesu studenti Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, uz mentorstvo dr. sc. Milane Černelić. Nastavak je to ranije uspostavljene suradnje Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju i Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata. Objavljeni su radovi Gorane Ražnatović “Porod i porodni običaji kod Šokaca u Sonti, Baču, Plavni, Vajskoj i Bođanima”, Marina Mihalja “Ophodi kraljica u Bregu i Monoštoru”, Nikoline Vuković “Primjena narodne medicine među hrvatskim šokačkim stanovništvom sela Santovo u Mađarskoj” i Tomislava Augustinčića “Narodna nošnja bačkih Hrvata Šokaca u Baču, Vajskoj i Plavni”. Ova tematska cjelina sadrži važne priloge koji doprinose spoznajama o dosad nedovoljno istraženim segmentima tradicijske baštine i njihovu očuvanju, kao i o nastojanjima lokalne zajednice da se kroz njegovanje i obnavljanje dijela te baštine neki njezini segmenti i dalje održavaju primjereno suvremenim životnim uvjetima.

Dva rada u petoj tematskoj cjelini posvećena su Anti Sekuliću, preminulom u 2016. godini, autoru brojnih radova koji je svojim djelima dao značajne doprinose u području povijesti, kulture, književnosti i jezika Hrvata u Bačkoj – Bunjevaca i Šokaca. U ovim se radovima daju sumarni prikazi i valorizacija njegova rada na području povijesti: “Prinos Ante Sekulića istraživanju povijesti podunavskih Hrvata” (Robert Skenderović), te književnosti i jezikoslovlja: “Književnopovijesni i jezikoslovni prinosi Ante Sekulića” (Petar Vuković).

Šesta cjelina – *Prikazi knjiga* – donosi prikaze znanstvenih i publicističkih djela o vojvođanskim Hrvatima objavljena tijekom 2015. godine (ukupno deset naslova).

Na osnovi uvida u bogate sadržaje pet prikazanih brojeva *Godišnjaka* razvidno je da ovaj časopis iz godine u godinu obogaćuje društvene i humanističke znanosti značajnim prinosima novim saznanjima o raznim aspektima društvenog života Hrvata u Vojvodini u prošlosti i sadašnjosti te bogatoj kulturnoj baštini Hrvata u Vojvodini. Značajan je udio etnoloških i kulturnoantropoloških radova nastalih kao rezultat višegodišnje suradnje Odsjeka za etnologiju i kulturnu

antropologiju i izdavača *Godišnjaka* Zavoda za kulturu Hrvata u Vojvodini, koja se i dalje nastavlja te će osim članaka u *Godišnjaku* rezultirati i novom znanstvenom monografijom koja će biti posvećena baštini Hrvata Šokaca u Bačkoj.

Milana Černelić

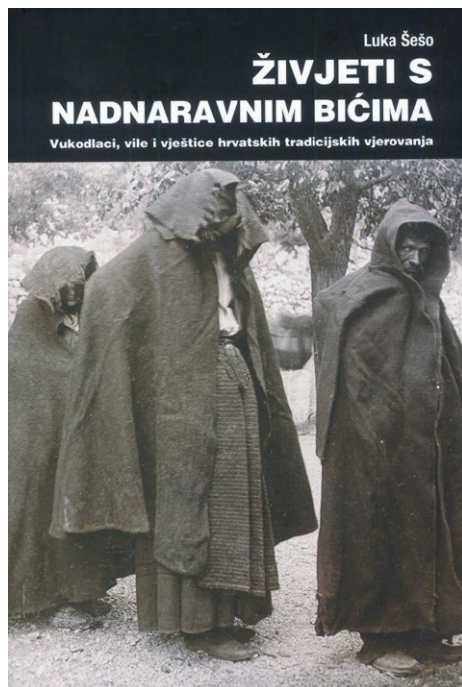
Luka Šešo, *Živjeti s nadnaravnim bićima: vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja.*

Zagreb: Jesenski i Turk, 2016., 295 str.

Krenut ću od početka, dakle, o tome kako je začeta knjiga *Živjeti s nadnaravnim bićima: vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja*. Sve je naime inicirano autorovom fascinacijom krsnicima, odnosno diplomskim radom iz 2001. godine pod nazivom *O krsniku: od tradicijske pojave u predajama do stvarnog iscjelitelja* gdje se isto tako već u naslovu uočavala ta transgresija koju je Luka Šešo u svojoj knjizi demonstrirao – dakle, od zapisa prema praksi, stvarnom iscjelitelju, odnosno kako je to živjeti s nadnaravnim fenomenima. Inače,

navedeni je autorov rad o krsnicima, tim istarskim šamanima, osobama, uglavnom muškarcu, nadnaravnih moći koji pomaže ljudima i životinjama, u borbi protiv zlonegativnih energija i sila (a kojih je nažalost i više nego dovoljno), među ostalim, potaknuo i folkloristicu Maju Bošković-Stulli na nadopune svoje ranije studije o krsniku koju je objavila u *Fabuli* (br. 3) 1960. godine, a modificirala u knjizi *Od bugarštice do svakidašnjice* (Zagreb, 2005.).

Odnosno, kao što autor u *Uvodu* knjige ističe kako je sve počelo s grišnjacima, i to rukopisom devetnaestostoljetnoga istarskog učitelja i skupljača narodne građe Stjepana Žiže, učitelja iz Rovinjskog Sela, koji možemo reći da figurira kao Lukin *mentor mysticus*. Riječ je o rukopisu

(veći dio njegova neobjavljena gradiva čuva se u Odsjeku za etnologiju HAZU) koji je detaljno zabilježio život i običaje stanovnika Istre 19. stoljeća u kojem je Luka Šešo zamijetio poglavlje o osobama nadnaravnih sposobnosti, te od tuda kao i od Eliadeove vizure fenomenologije religije o fenomenu nadnaravnoga i proizlazi naslovna odrednica nadnaravnoga, nadnaravnih bića, a ne dakle mitskih bića, kako su ti *mitski kiborzi* (naziv koji osobno koristim za antropozoomorfne nadnaravne fenomene) obično klasificirani ali i etički kvalificirani iz aspekta mitskih, odnosno demonoloških predaja.

Nadalje, u samoj šamansko-spisateljskoj inicijaciji navedene knjige bio je tu članak i o suvremenom krsniku Petri Bajčiću s otoka Krka koji namješta kosti i uganute zglobove, pa je i šire poznat kao “Pera ki načinja kosti”. Dakle, arhivska građa Stjepana Žiže kao i suvremena medijska građa o Peri (Petru) Bajčiću nagovijestila je autoru da vjerovanja u nadnaravno dakako i danas postoje, odnosno, kao što je to sumirao fenomenolog religije Rudolf Otto u svojoj knjizi *Sveto* iz 1917. godine, da se numinozna tajna (*mysterium numinosum*) svakodnevno manifestira u svom dvostrukom aspektu – kao zastrašujući fenomen (*mysterium tremendum*) i zadivljujući (*mysterium fascinans*).

Krenimo dalje na glavne likove/lica, *dramatis personae*, ako želimo dramski usložniti sadržaj ove kulturnoantropološke knjige: kao što i naslovna odrednica ističe, to su vukodlaci, vile i vještice hrvatskih tradicijskih vjerovanja, uz dodatak medijatorne more (medijatorne s obzirom na njezinu nadnaravnu mitsku iskaznicu koja je određuje sakramentom vjenčanja – mora kao neudana djevojka, a u trenutku kada se uda, postaje vještica), a što se tiče toposa istraživanja, riječ je o dalmatinskom zaleđu, odnosno o unutrašnjosti Dalmacije, tj. o etnopolitički osjetljivom prostoru u prijelomnom, poratnom razdoblju, što se tiče Bukovice. Kao što autor ističe, u Bukovici, koja se od 1991. do 1995. godine nalazila u sastavu Republike Srpske Krajine, gotovo u svim selima nalaze se stanovnici koji su tijekom Domovinskog rata bili prognani ili su izbjegli, a danas ponovno žive u svojim selima kao “povratnici”.

U okviru navedenog autor detektira dvije skupine stanovnika/kazivača i njihov odnos prema vjerovanjima u nadnaravna bića. Prvu skupinu čine kazivači iz Dalmatinske zagore koji u razgovorima ističu vlastito poznavanje predaja o nadnaravnim bićima te nerijetko svjedoče i tumače osobna iskustva i susrete s mitskim bićima, odnosno te predaje o nadnaravnim bićima prepoznaju kao dio svoje tradicije i simbola lokalne pripadnosti. No, za razliku od njih, stanovnici Bukovice, bilo Srbi ili Hrvati (koji su tijekom Domovinskog rata bili u progonstvu), takva vjerovanja i pričanje smatraju nečime što se *ne smije* ili što u najmanju ruku nije preporučeno. Drugim riječima, određenjem Luke

Šeše, stanovnici Bukovice skloni su negiranju, autocenzuri i racionalizaciji nadnaravnih bića jer, pokušavajući ostvariti miran suživot, ne žele kompromitirati sebe kao nazadnog ili tzv. primitivnog povratnika Hrvata ili povratnika Srbina, izbjegavajući stvoriti negativnu sliku o sebi u očima pripadnika “intelektualne” elite. Time autor pokazuje kako pričanje o nadnaravnim bićima poput vila, vukodlaka, vještica i dr. može biti snažan indikator lokalne pripadnosti i političko-etničkih stanja. Afirmativna kazivanja o nadnaravnim bićima upućuju na povijesnu, političku i etičku koherentnost lokalnih skupina, dok, s druge strane, negiranje, racionaliziranje i autocenzura kazivača svjedoči o pripadnicima skupina koje žive na etički i politički slojevitom području nakon Domovinskog rata. Ako se Ivan Lozica jednom zapitao *moгу li demoni biti politički nepoćudni, mogu li čak i oni biti žrtve etničkog čišćenja?*, na ovome mjestu možemo, u neku ruku, kaže Luka Šešo, odgovoriti potvrdno.

Nadalje, što se tiče metodologije istraživanja, riječ je o razumijevanju navedene pojave iz šire perspektive sociokulturne antropologije te nešto užih perspektiva sljedećega metodološkog četverolista – u prvom redu, demonologije, mitologije, antropologije religije kao i etnopsihologije. Tako što se tiče etnopsihologije možemo spomenuti Gézu Róheima, mađarskog psihoanalitičara i antropologa, jednog od najvažnijih antropologa psihoanalitičara, koji je magiju gotovo aforistički odredio kao kontrafobično ponašanje, u okviru čega možemo promatrati sve one zapise Luke Šeše gdje navodi apotropeje protiv navedenoga nadnaravnog četverolista, s posebnim naglaskom na apotropejima protiv more.

Ukratko, navedenom je knjigom, kao što je i vrlo jasno naslovom formulirano, dosadašnja folkloristička istraživanja mitskih predaja (kao usmenoknjiževnog žanra) i povijesno usmjerena etnološka istraživanja narodnih vjerovanja Luka Šešo interdisciplinarno proširio; dakle, žanrovska usmjerenja na mitske ili demonološke predaje, odnosno etnološka istraživanja o vjerovanjima, o toj navodnoj dihotomiji *predaja* i/ili *vjerovanje*, koja u biti i nije, nego je možemo odrediti Lasićevom *antitetičkom vrteškom*, Luka Šešo proširio je na kategoriju “živjeti s nadnaravnim bićima”, spojivši navodno paradoksalne kategorije života (ovostranoga) i nadnaravnoga demonstrirao je ono što navodi Claude Lecouteux, na osnovi istraživanja Jacquesa Le Goffa, da još uvijek živimo u razdoblju srednjeg vijeka s obzirom na to da još uvijek u svakodnevnoj praksi, primjerice, nailazimo na amulette i talismane. O tome svjedoči i naša vodeća medijska kuća koja je pozvala astrologinju da horoskopom (s)ruši Tihomira Oreškovića, a brani Tomislava Karamarka. Naime, 15. lipnja ove godine novinar i voditelj Petar Vlahov u *Dnevniku* je ugostio astrologinju Anđelku Subašić i vrlo je ozbiljno pitao hoće li toga dana pasti Vlada.

Dakle, Luka Šešo vrlo se jasno i otvoreno već u samom uvodu ograđuje od starijih, prethodnih etnoloških i folklorističkih fokusiranih deskripcija – *kako ta bića izgledaju, kako se vjeruje da nastaju, što dobrog ili lošeg čine ljudima, u što se mogu pretvoriti, kako se nazivaju ili eventualno što ljudi pričaju o susretu s njima*. Dakle, u tom smislu autora neće zanimati deskripcija mitskih bića ili da spomenem npr. u tom kontekstu paradoks vilinskih nogu koji je mučio i krajem 19. stoljeća Natka Nodila, a koji je pokušao riješiti na osnovi meteorološko-mitološke teorije Adalberta Kuhna (*Die Herabkunft des Feuers und des Göttertranks, O silasku ognja i božanskog napitka*, 1859). Odnosno, revizionistički pomak očituje se u tome što autor postavlja žarište na samu osobu/kazivača kao fokalizatora, nositelja tradicije i glavnog aktera vjerovanja u nadnaravna bića te iz toga kazivačeva odnosa prema nadnaravnom autor nastoji protumačiti i društvenu ulogu nadnaravnih bića i tako reformistički nastoji prevladati etnološko-folklorističku statičnu opreku, svojevrsnu dihotomiju *vjerovanje – predaja*. Autor smatra da vjerovanje ne možemo do kraja poistovjetiti s mitskim predajama: vjerovanja se u predajama očituju, prenose (dijelom i žive), ali postoje i mimo pripovijedanja. Odnosno, kao što su to često isticali Ljiljana Marks i Ivan Lozica, inače drugi autorov *mentor mysticus*: "... predaje, poglavito mitske (demonološke), u etnološkoj su se literaturi često poistovjećivale s vjerovanjima, pri čemu se zaboravljalo da su one ipak *priče*".

Tako u četvrtom dijelu knjige (*Istraživanje nadnaravnih bića u unutrašnjosti Dalmacije*) autor provodi i vlastitu klasifikaciju kazivača prema načinu kazivanja te odnosu prema vjerovanju u nadnaravna bića. Kako je naglasio Ivan Lozica: "Važno je naglasiti da Šešo klasificira kazivače, a ne usmene žanrove, vjerovanja ili sama bića." Zanimaju ga ljudi koji pripovijedaju i vjeruju (ili ne vjeruju) u nadnaravne pojave, a u svemu je tome teoretski i praktičan poticaj dobio od francuske etnologinje Jeanne Favret-Saade koja je trideset mjeseci istraživala vještičarenje i vještichju magiju u Bocageu, šumovitom dijelu zapadne Francuske. Dakle, ljudi su u žarištu zanimanja (pritom autor demonstrira peteročlanu podjelu kazivača gdje kao prvu kategoriju izdvaja one sugovornike/sugovornice koji ne poznaju nadnaravna bića tradicijskih vjerovanja, a to su stanovnici urbanih i turističkih središta), nisu tretirani samo kao kazivači (pripovjedači, prenositelji, informatori), oni su djelatni akteri koji pokreću vjerovanja.

I završno, riječ je o kulturnoantropološkom djelu koje svojevrsnom metodologijskom vrteškom povratka kazivaču/kazivačici demonstrira da najprije nestaju ona vjerovanja koja imaju najmanji broj društvenih uloga. O povratku npr. predaja u kojima je provodni lik prvi hrvatski, europski vampir Jure Grando iz Kringe – te istarske *Sumrak sage* – na velika vrata ove je godine ušao i na kazališne daske (koje život znače) u režijskoj vizuri Damira Zlatara Freya i kostimografskim rješenjima Mirele Holy.

Iskreno čestitam autoru jer je riječ o (neo/post)avangardnom djelu naše folkloristike, etnologije, kulturne antropologije što unatoč svemu dokazuje da avangarda ipak ne umire, odnosno ne zamire mlada. Odnosno, kao što je autor zabilježio u popratnom katalogu izložbe Čarobna družba – vjerovanja u nadnaravna bića u Podravini (Etnografski muzej, Zagreb, 2016., kustosica Danijela Križanec-Beganović, autorica fotografija Iva Lulić): “Osobno smatram da današnji poticaj za istraživanjem mitske prošlosti (i sadašnjosti) nije tek posljedica, proizvod društveno-političkih promjena, nego je nastao propitivanjem patologija novog doba koje će se u Hrvatskoj ‘zakašnjelo’ početi manifestirati u tranzicijskom, postsocijalističkom razdoblju.”

Suzana Marjanić

**Evelina Rudan: *Vile s Učke: žanr, kontekst, izvedba i nadnaravna bića*
*predaja***

Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Pula: Povijesni i pomorski muzej Istre, 2016., 599 str.

Prikazati ukratko knjigu *Vile s Učke* oksimoronski je zadatak. Razlog nije samo broj stranica koje je Evelina Rudan ispunila nego slojevitost njezinih pristupa i očista koje je zauzimala u pojedinim fazama istraživanja i pisanja. O knjizi se u žanru prikaza može reći tek ponešto. Evelina Rudan nas u svojoj knjizi upućuje na dvije važne ljudske konstante koje su, iako samo uočavanje očitoga, jednako snažno zaintrigirale nju kao autoricu, a zaintrigirat će, uvjeren sam, i svakog čitatelja. Jedna konstanta jest univerzalno ljudska sposobnost pripovijedanja i svijest o tome da ljudski život bez priča uopće ne bi bio život kakvog poznamo. Druga je sposobnost svih nas da sada, ovaj čas, pripovijedamo demonološku predaju koju bi naši sugovornici rado poslušali i možda prepričali nekom novom sugovorniku u nekoj novoj situaciji. S tom sposobnošću povezana je i činjenica da smo demonološku predaju svi barem jednom u svom životu pripovijedali. Pritom, naša pripovjedačka darovitost nije preduvjet da naša priča bude vrijedna pažnje, upozorila je autorica. Podrška publike nije ipak bezuvjetna. Ona je regulirana, kako su to Jakobson i Bogatirjov nazvali, preventivnom cenzurom zajednice, odnosno kapacitetom zajednice da osobno, neobično, nesvakodnevno, nekonvencionalno iskustvo prihvati u rasponu od vjerovanja do nevjerovanja.

Dakle, kao što je Evelina Rudan upozorila, predajama smo okruženi stalno i one su organskim dijelom svakodnevice i to zbog još jedne ljudske konstante koja

je omogućila i uvjetovala ustroj zajednica te utjecala na oblikovanje njihovih mitskih vjerovanja i religijskih sustava – a to je strah. Strah je u predajama prisutan na svima razinama žanra (stilskoj, sadržajnoj, kompozicijskoj) te je usmenoknjiževni žanr, koji uobličuje, prerađuje, kodificira, čuva i “reciklira” strahove zajednice. Primjerice, ako već niste pričali ili čuli priče o *domaćim* nadnaravnim bićima i pojavama Krsniku, štrigama, Mori, Orku, vilama ili sl., onda ste možda čuli demonološku predaju o autostopistici u Tunelu Učki (koju autorica jukstaponira ostalim terenskim nalazima kao jednu od tradicijskih predaja u suvremenom ruhu). Možda ste čuli i primjerice neko svjedočanstvo o neobičnom, nadnaravnom zvuku ili pojavi, neidentificiranom letećem

objektu, o nekome tko zna nekoga tko zna nekoga tko je nestao i sumnja se da je žrtva trgovine organima, o tome kako je netko u crnom ili bijelom kombiju vrebao djecu ispred škole, o duhovima i praksama komunikacije s njima, o nekom iscjelitelju ili nekom tipu “alternativne duhovnosti”, ili barem o klaunu koji plaši sumještane. Ako ste pričali priču s nekim od ovih motiva, vjerovali ste u to što pripovijedate, ali ne skroz, i slušao vas je netko tko vam vjeruje, ali ne skroz, pričali ste predaju ili neki srodan joj oblik. Neke od nabrojanih, tzv. suvremenih predaja, katkada se nazivaju i Pepeljugom folkloristike (Nemanja Radulović) jer one dugo nisu odgovarale predodžbi o folkloru kao rezervatu nepismene ruralne zajednice. Pišem to zato da bih naglasila nevjerojatan korak koji je Evelina Rudan svojom studijom napravila za disciplinu. Ona je na jednom lokalitetu (u Istri) istražila demonološke predaje koje terminološki neprecizno, ali u svakodnevnom govoru podrazumijevajuće nazivamo tradicijskima. Međutim, posebnost njezina pristupa jest u tome što je ona te “zlatne”, “prave”, “blistave”, “stare”, “domaće”, u suštini tradicijske perjanice folkloristike, tretirala kao Pepeljugu i prije i nakon ponoći (da ostanemo u semantičkom polju započete metafore). Njezine interpretacije (iako, sigurna sam, nemaju tu prvotnu namjeru) doista uvjeravaju čitatelja da nije riječ o pitoresknim pričama koje se danas mogu naći u ruralnim, slabo razvijenim sredinama koje nije pregazio kotač civilizacije, nego o živom žanru kojim ljudi

prenose vlastite strahove, slutnje, vjerovanja, nepoznanice, nedaće, težnje i užitke zajednice kojoj pripadaju. Također, ona analizom jednoga omeđenog korpusa karakterističnog za određeni, relativno mali prostor ispisuje zapravo udžbenik o predajama i daje univerzalan metodološki, analitički, interpretacijski, epistemološki i svaki drugi model za neka nova istraživanja. Evelina Rudan time je na mnogo načina demistificirala terensko iskustvo i sam žanr, a metodološka, etička, poetička i druga pitanja tretirala je sveobuhvatno s istančanim, gotovo nevjerovatnim sluhom za detalje teksta, konteksta i metakonteksta priča koje su u središtu njezina zanimanja.

Navest ću ovdje samo jedan od takvih primjera jer je dosege toga tipa nemoguće pobrojati: Evelina Rudan jedna je od rijetkih istraživačica koja je dublje ušla u problematiku sumnje kao komplementarnog para vjerovanju u demonološkim predajama s, u naratološkom smislu, osviještenom činjenicom da je ona “kamen smutnje” za žanr najpoželjniju konstelaciju snaga između pripovjedača i publike. Ona uvida da upravo sumnja u istinitost priče, ali i sumnja njezinih pripovjedača i pripovjedačica u to vjeruje li ona uopće u to o čemu joj govore, ima presudnu važnost za sam žanr. Svijest ove vrste do sada nikada nisam uspjela iščitati u nekom etnološkom istraživanju jer su ona nerijetko slijepa, bar na jedno oko, na činjenicu da su ‘vjerovanja’ nevidljiva, ali u krhotinama dostupna u pričama koje su prilično sramežljive i jako osjetljive na kontekst, dakle, i na svoju publiku koja bi pripovjedače mogla, primjerice, proglasiti munjenima, bedastima, neprogresivnima, lakovjernima ali jednako tako i moćnima ili zazornima. U tom kontekstu, autorica nas je upozorila da je htijenje i volja da se demonološke predaje pripovijedaju u istraživačke svrhe obrnuto proporcionalna s brojnošću dobrih pripovjedača predaja. Ona se, iako to skromno ističe, lavovski borila s kontingentnošću vlastite pozicije.

Evelina je Rudan, kao što bi to bilo i za bilo kojeg istraživača koji pristupi istraživanju predaja ili nekog drugog žanra, naišla na znanstvenoistraživačku ostavštinu koja, po prirodi stvari, obiluje talozima terenskih i istraživačkih praksi istraživača. Naime, korpusi usmenih priča na kojima su se temeljile tradicije žanrovskih određenja bili su uvjetujući za same koncepte koji su se koristili. Jednako tako i kontekst njihova prikupljanja u mnogočemu je uvjetovao genezu koncepata koji su u središtu autoričine studije. Međutim, autorica je uspjela do u tančine raskriliti, problematizirati i dekonstruirati sve slojeve zadatosti na koje je naišla i koje je pratila tragom svojim prethodnika. Detaljno je propitala sve aspekte komunikacijsko-narativnih, semantičkih i epistemoloških svojstava priča i njihova života u zajednici ili, kako to u folkloristici volimo reći, malim grupama.

Iako je njezin inicijalni poticaj i dominantna namjera bila prikupljanje primjera usmenog žanra, Evelina Rudan nije ni u jednom času ograničila

perspektivu na pripovjednu okaminu u kontekstu pojedine izvedbe, nego je s jednakom predanošću pozornost posvetila kontekstu pričanja, ali i društvenom i povijesnom kontekstu u kojem priče, unatoč brojnim institucionalnim osporavateljima, i dalje vrlo “živahno” supstoje s ideološkim sustavima koji je potiru te, kontradiktorno, prerađuju i preuzimaju.

Na tradiciju dosadašnjih istraživanja se oslanja, pristojno i mirno s njom polemizira (to posebno naglašavam jer živimo trend koji štuje suprotan ton polemike ili je naprosto izbjegava). No, Evelina Rudan smjelo zakoračuje u vlastita razmišljanja, nikada ne odstupajući od vlastitoga znanstvenog poštenja (termin je, *nota bene*, njezin). To je znanstveno poštenje strukturirano u poglavlja i sistematično raščlanjeno, a argumentacija je uspješno vođena do svojih krajnjih konzekvencija.

Nakon kratkog uvoda, autorica nas u drugom poglavlju sustavno i temeljito vodi kroz osnove žanra te na nizu primjera koje iznosi u ostalim poglavljima utvrđuje koje karakteristike žanra predaje omogućuju njegovu visoku optjecajnost i koji kontekstualni razlozi tu optjecajnost podržavaju. Potom, određuje predaju prema bajci na razini teksta i konteksta. Vrlo originalno, nudi nam i metaforu za koju sam uvjerena da će mnoge čitatelje, jednom za sva vremena, poučiti o razlici između predaje i bajke. Ta je razlika važna jer je višedesetljetna debata o njoj oblikovala ideju žanra predaje. Dakle, autorica će metaforički reći: “Kad bismo govorili terminima televizijskog i filmskog medija, bajka je film, demonološka predaja epizoda duge serije okupljene oko zajedničkih likova” (str. 18). Ta nam metafora kazuje o kavom je složenom istraživačkom pothvatu riječ. Predaju je mnogo teže istražiti od mnogih usmenoknjiževnih žanrova. Ona postoji u krhotinama i aluzijama mnogo više nego u koliko- toliko cjelovitim pričama, dok se od bajke očekuje cjelovitost kao karakteristika žanra. U istom poglavlju, autorica polemizira sa svojim prethodnicima o svojstvima triju načina iskazivanja predaja (memorat, fabulat i kronikat) te o tematskoj podjeli predaja na demonološke/mitološke, povijesne i etiološke, usmjeravajući pozornost na demonološke koje su u središtu njezina interesa. Demonološke predaje propituje na osnovi njezinih gradbenih dijelova: distributivnih podataka, formula vjerodostojnosti i događaja predaje.

O društvenom i kazivačkom kontekstu predaja piše u trećem poglavlju. O društvenom kontekstu raspravlja s početnom tezom da je sustav vjerovanja iz kojeg demonološke predaje izrastaju ne samo neinstitucionaliziran i marginalan nego često vrijednosno određen kao društveno neprihvatljiv ili barem subordiniran, a svoju marginalnost duguje znanstveno-empirijskom i religijsko-crkvenom diskursu. Pokazatelj odnosa prema demonološkim predajama i njihova statusa u zajednici, smatra autorica, složen je proces pronalaženja kazivača.

Četvrto poglavlje sadrži kratak pregled dosadašnjih zapisa demonoloških predaja u Istri. Peto je poglavlje najopsežnije. U njemu su ispisane sve osobitosti nadnaravnih bića, bića s nadnaravnim sposobnostima i nadnaravne pojave (Krsnik, Štrige i štriguni, Mora, Orko, Mrtvi, Vile, Nadnaravne pojave i Kljuka). Istraživanje i analizu predajnih protagonista utemeljila je na konceptu narativne plodnosti te je tako pokazala da nipošto nije riječ o izumirućem tradicijskom žanru. Peto poglavlje svojevrsna je fusnota četvrtom, a govori o sekundarnim demonološkim predajama koje svoje zaplete i komiku grade na poigravanju s distributivnim podacima svojih predložaka. Nakon zaključnog poglavlja, slijedi osmo, posljednje poglavlje u kojem autorica donosi niz tekstova demonoloških predaja klasificiranih prema protagonistima predaja.

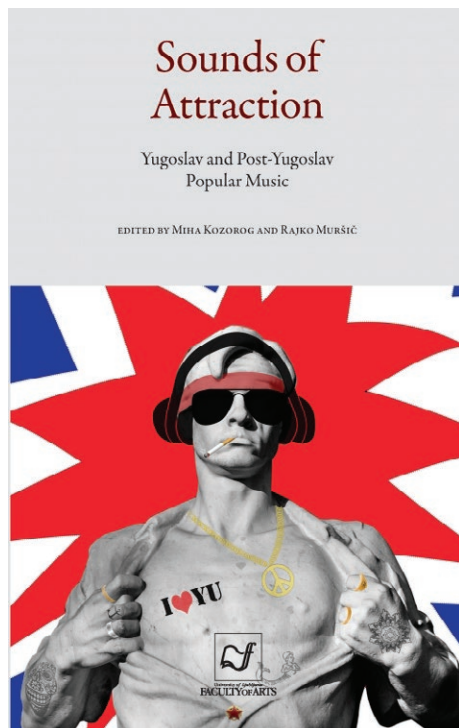
Knjiga Eveline Rudan najveći je, po mojemu sudu, doprinos hrvatskoj folkloristici u posljednjim desetljećima. Život ove knjige tek je započeo kako unutar, tako i izvan područja folkloristike. O važnosti knjige usput svjedoči i Godišnja nagrada Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na kojoj Evelini Rudan ovom prigodom čestitam.

Jelena Marković

**Miha Kozorog i Rajko Muršič, ur.: *Sounds of Attraction:*
*Yugoslav and Post-Yugoslav Popular Music***

Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Zbirka Zupaničeva knjižnica (Ljubljana University Press), 2017., 232 str.

Prošlost nije podložna konsonantnoj interpretaciji. Različiti se glasovi hegemonijski bore za prevlast s obzirom na to da je interpretiranje prošlosti uvijek političko i performativno. Natjecanje različitih osjećaja, narativa i glasova o prošlim vremenima posebno je izraženo kada se referiranje na određeno povijesno razdoblje intenzivno problematizira u medijskom ili dnevno-političkom diskursu. U tom smislu različita tumačenja prošlosti uglavnom predstavljaju okvir za vođenje određene politike. Rasprava o jugoslavenskom naslijeđu uopće može se prepoznati kao problematična u nacionalnim kontekstima poslije raspada Jugoslavije. S obzirom na konfliktni ratni karakter njezina raspada, mogli smo svjedočiti analizama uzroka, tijeka i posljedica te izazova za političku, ekonomsku i kulturnu tranziciju. Analize su uglavnom bile ukotvljene u činjenici diskontinuiteta. Ipak, znamo da postoje strukture duljeg pa i vrlo dugog trajanja za koje se ne može očekivati da iščeznu ikakvim činom formalne disrupcije i koje predstavljaju momente kontinuiteta. U tom se smislu možda ponajviše spominju kulturne vrijednosti

ili neka vrsta mentaliteta (zaostalost!); recimo, recentno se istraživački obnovio interes za Županovljevi koncept egalitarnog sindroma (usp. Štulhofer i Burić 2015; Burić i Štulhofer 2016)¹ iako s podijeljenim mišljenjem društvenoznanstvene javnosti oko toga kako ga treba konceptualizirati i interpretirati. No osim toga, prisutno mjesto kontinuiteta predstavlja i popularna glazba.

Catherine Baker (2010:183)² navodi da je popularna glazba u kontekstu socijalističke Jugoslavije slično kao i drugi aspekti života tada pregovarala s ideološkim poljem gotovo rutinski. Slabije se međutim prepoznaje da je negacija socijalističkog iskustva u određenoj antikomunističkoj postsocijalističkoj popularnoj glazbi i sama naslijeđe socijalizma “ne samo zato što se bez

socijalizma ne bi imalo što negirati nego i zbog kontinuiteta nazora da bi zabava trebala interpelirati potrošače unutar državno poduprtog kolektivnog identiteta”.

Stručni i znanstveni opisi i definicije popularne kulture tradicionalno se binarno suprotstavljaju visokoj elitnoj kulturi. Kritičari popularne kulture kao masovne kulture i zagovornici elitne umjetnosti često popularnu kulturu ocjenjuju kao degradaciju i osiromašenje *prave* umjetnosti uglavnom ne uzimajući u obzir njezina simbolička i kulturna značenja, ulogu u stvaranju stavova i svjetonazora ili utjecaj na formiranje i promjenu društvenih vrijednosti. To upućuje na prijeku potrebu za razvijanjem novih pristupa u istraživanju.

¹ ŠTULHOFER, Aleksandar i Ivan BURIĆ. 2015. “Je li egalitarni sindrom samo teorijska fantazija? Empirijski hommage Josipu Županovu”. *Politička misao*, vol. 52/3:7–31. <http://hrcak.srce.hr/154646> (pristup 1. 7. 2017.) i BURIĆ, Ivan i Aleksandar ŠTULHOFER. 2016. “In search of the egalitarian syndrome: cultural inertia in Croatia?”. *Financial Theory and Practice*, vol. 40/4:361–382. <http://hrcak.srce.hr/171055> (pristup 1. 7. 2017.).

² BAKER, Catherine. 2010. “Death to Fascism isn’t in the Catechism!: Legacies of Socialism in Croatian Popular Music after the Fall of Yugoslavia”. *Narodna umjetnost*, vol. 47/1:163–183. <http://hrcak.srce.hr/53555> (pristup 1. 7. 2017.).

Pokušaji razvoja novih pristupa mogu se pratiti posljednjih nekoliko desetljeća, no teško ih je sažeto predstaviti, uistinu su raznoliki i zahtijevaju interdisciplinarnost. Kad je riječ o popularnoj glazbi, bez obzira na to jeste li potpuna neznalica ili pak manje ili više vrsni amaterski ili profesionalni poznavatelj, proizvođač ili konzument glazbe, jasno vam je u svakom slučaju da zvuk glazbe pokreće (usp. Bull 2007)³ – neki kažu baš cijeli svijet, neki će pak naglasiti simboličke zajednice i tvorbe identiteta, no uvijek naše osjete i emocije – a oni imaju bremenite socijalne i kulturne aspekte. Ta relevantna svjesnost, između ostalog, učinila je da posljednjih nekoliko desetljeća glazba više nije predmet interesa samo glazbenika i muzikologa nego i etnomuzikologa, etnologa, antropologa, sociologa, istraživača izvedbe i tako dalje. Važan je trenutak u razvoju takozvanih *popular music studies* osnivanje međunarodnog društva 1981. (International Association for the Study of Popular Music) koje uporno navodi interdisciplinarnost i interprofesionalnost kao izazov i zadatak u području (usp. Tagg 2011)⁴. Danas se može steći dojam da dominira kulturno-teorijski fokus u istraživanju popularne glazbe (usp. Krnić 2006)⁵, bez obzira na to je li riječ o analizi povijesne dinamike ili semiotici – pa postoje apeli za intenziviranjem etnografskog pristupa jer su podzastupljene analize onoga što ljudi čine s glazbom i kako je ona dio svakodnevnog života.

Glazba prati različite radnje u svakodnevnom životu poput primjerice vježbanja u teretani, hodanja ulicama grada sa slušalicama u ušima, pospremanje životnog prostora, spojeve, slavlja i izlaske. Osim što ih prati, glazba i oblikuje naša emocionalna stanja i može označiti no i konstruirati osjećaj identiteta i pripadnosti. DeNora (1999)⁶ tvrdi da u svakodnevnom životu glazbu koristimo kao tehnologiju, važno je naime ono što nam ona čini – a time se promišljanje glazbe nadovezuje na teorijsku misao o tehnologijama sebstva. Takav je istraživački pogled na glazbu zapravo značajno različit od tradicionalnih pogleda koji glazbu kao umjetnički oblik promatraju u njezinoj politički i etički neovisnoj estetici koju mnogi vide kao svrhu samu za sebe. No političko problematiziranje estetike nije novo – društvene analize sudova o ukusima koji su društveno uvjetovani i služe kao snažni reproduktori društvenog sustava na neki su način već klasično mjesto.

³ BULL, Michael. 2007. *Sound Moves: iPod Culture and Urban Experience*. London: Routledge.

⁴ TAGG, Philip. 2011. "Caught on the Back Foot: Epistemic Inertia and Visible Music". *IASPM Journal*, vol. 2/1–2:3–18. http://www.iaspmjournal.net/index.php/IASPM_Journal/article/view/556 (pristup 1. 7. 2017.).

⁵ KRNIĆ, Rašeljka. 2006. "O kulturnoj kritici popularne glazbe". *Društvena istraživanja*, vol. 15/6(86):1127–1149. <http://hrcak.srce.hr/18356> (pristup 1. 7. 2017.).

⁶ DENORA, Tia. 1999. "Music as a technology of the self". *Poetics*, vol. 27:31–56.

Istraživanje popularne glazbe u Jugoslaviji u ovom se zborniku donosi iz različitih uglova, smisljeno i relevantno okupljenih u dijelove zbornika koji nose naslove *Osjećaji*, *Priče* i *Sjećanja*, no svakako nerijetko svi ovi doprinosi svjedoče da su estetski ukusi publike itekako važni politički čimbenici. Glazbu se dakle može promatrati kao socijalnu praksu – a ona je i dio institucionaliziranog djelovanja, strukture, habitusa, no ima i živi izvedbeni aktivni aspekt koji se ne može do kraja svesti na strukturnu determiniranost ni u cijelosti tumačiti, a kamoli objasniti iz aspekta predodređenosti ovom ili onom strukturom.

Možda je najbolji pristup ocrtavanju stanja u nekom istraživačkom području pregled relevantnih znanstvenih časopisa. Eliot Bates (2013)⁷ tvrdi da su oni najbolji indikator vitalnosti, dosega, metoda, teorija, analitičkih tehnika, diskurzivnih normi i interdisciplinarnih inklinacija. Analizira na tom tragu tri najutjecajnija anglofona časopisa iz područja takozvanih studija popularne glazbe: *Popular Music and Society*, *Popular Music* i *Journal of Popular Music Studies*. Između ostalog, zaključno će naglasiti (a u tome nije usamljen, usp. Npr. DeNora 1999; Tagg 2011) da i kako istraživanje popularne glazbe može profitirati od metoda i teorija etnografskih i antropoloških pristupa iako se kritički upozorava da u časopisima nedostaje autorefleksivnosti te analize same glazbe i glazbenika, uvjeta glazbene produkcije, posebno u tehničkom smislu produkcije itd.

Pogled na ovaj zbornik pred nama, zanimljivo naslovljen zvukovljem privlačnja i privlačnosti, iz gore spomenute perspektive stanja u području, jasno otkriva da je njegov kulturnoantropološki i etnološki pristup dio suvremenih meritornih nastojanja u području istraživanja popularne glazbe. Batesov prigovor o slaboj autorefleksivnosti čak ne vrijedi za ovaj zbornik, usudila bih se reći, jer na mnogim mjestima susrećemo upozorenja o antropološkoj kritici kao na svojevrsan način implicitnoj kolonijalizmu te o konstrukciji i dekonstrukciji predmeta istraživanja, problematičnim konceptualizacijama subjektivnosti ili političkih epistemologija etnografskog realizma, sve ne bi li se umicalo koliko je moguće asimetričnoj dinamici moći povezanoj s proizvodnjom znanja o drugima. Cilj zbornika jest da se utvrde veze između scene popularne glazbe i razvoja jugoslavenskoga socijalističkog sustava pa s obzirom na to možda sljedeća kritika nije suviše relevantna, no ipak stoji da je pojmovlje povezano s glazbenom produkcijom u uvjetima mehaničke reprodukcije u najmanju ruku slabo prisutno u ovdje sabranim tekstovima. Ipak, ovaj se zbornik uklapa u napore da se stvara na osnovi aktualnih merituma izvrsnosti, a činjenica da je objavljen na engleskom svjedoči o želji za prenošenjem rezultata međunarodnoj akademskoj zajednici.

⁷ BATES, Eliot. 2013. "Popular Music Studies and the Problems of Sound, Society and Method". *IASPM Journal*, vol. 3/2:15–32. http://www.iaspmjournal.net/index.php/IASPM_Journal/article/view/613 (pristup 1. 7. 2017.).

Da ipak ne izostane i kratak pregled, ovaj su zbornik radova posvećen jugoslavenskoj i postjugoslavenskoj popularnoj glazbi priredili kolege s Odjela za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Ljubljani i tiskali ga u 300 primjeraka. Uredili su ga Miha Kozorog i Rajko Muršič, dio je zbirke *Zupaničeva knjižnica* te na 232 stranice donosi Muršičev uvodnik, devet priloga podijeljenih u tri dijela, indekse imena i tema, sažetak na engleskom i slovenskom jeziku te bilješke o autorima. Uvodnik na iznimno zanimljiv način donosi refleksiju o zajednicama osjećanja u (post)jugoslavenskoj popularnoj glazbi. Potom se u prvom dijelu (*Osjećaji*) Ana Hofman i Martin Pogačar pitaju o partizanskom otporu kako ga reprezentira glazba narodnooslobodilačkog pokreta i dovode glazbu u vezu s društvenim angažiranjem. Slijedi rad Ane Petrov o ideologijama ljubavi na koncertima na kojima se izvodi jugoslavenska glazba na pozornicama poslije raspada Jugoslavije te naposljetku Rajko Muršič propituje takozvane egzotične antropološke perspektive o jugoslavenskoj popularnoj glazbi. U središnjem dijelu (*Priče*) Miha Kozorog, suurednik zbornika, izvještava o svom istraživanju bosanskoga izbjegličkog sastava i alternativnoj kulturi mladih u Sloveniji iz perspektive dvostruke isključenosti i uključenosti na liminalnoj poziciji bivanja između. Slijedi tekst Tanje Petrović o politici parodije u socijalističkoj Jugoslaviji na primjeru sastava Rokeri s Moravu. Treći je rad središnjeg dijela o domoljubnim pjesmama u Sarajevu kao popularnoj glazbi pod opsadom, a potpisuje ga Petra Hamer. Naposljetku, ostaju sjećanja. U ovom posljednjem dijelu zbornika prvi je tekst Urše Valič koja je dizajnirala i naslovnicu zbornika. Ovdje autorica analizira fotografije povezane s popularnom glazbom u 20. stoljeću kroz leće slovenskoga fotografskog novinarstva dostupnog u Nacionalnom muzeju suvremene povijesti. Slijedi rad Irene Šentevske o upotrebi folkloru u jugoslavenskoj *rock*-glazbi prije 1974. te konačno rad Drage Kuneja o ranim slovenskim gramofonskim pločama i njihovoj popularnosti.

Jasno je dakle da radovi u ovom zborniku omogućuju pregled duljega povijesnog okvira, od međuratnog razdoblja, preko *rocka* do 70-ih i ratnih popularnoglazbenih okolnosti do poslijeratnih izbjegličkih okolnosti te suvremenog konteksta emocionalno nabijenih koncerata na kojima se izvodi jugoslavenska glazba.

Naposljetku, čini mi se vrijednim napomenuti da su recenzenti ovog zbornika etnomuzikolog Svanibor Pettan te Jernej Mlekuž iz Slovenske akademije znanosti i umjetnosti, što publikaciji i formalno daje karakter zbirke znanstvenih radova. Osim zainteresiranoj znanstvenoj i stručnoj javnosti te studentima društvenih i humanističkih znanosti, ovaj zbornik može biti itekako vrijedan i svima onima koje su privlačili ili još uvijek privlače zvuci poznate glazbe koja je nastajala u socijalističkom i postsocijalističkom kontekstu, bilo kao konzumentima ili

istraživačima. Ostaje u duhu preporuke i nade istaknuti potrebu za izgradnjom teorije popularne kulture i popularne glazbe u postsocijalizmu koja bi bila valjana i lokalno empirijski informirana razlikama specifičnih kontekstualnih okolnosti.

Anita Dremel

Mirna Tkalčić Simetić: *Hrelić – antropologija prijepornog mjesta*

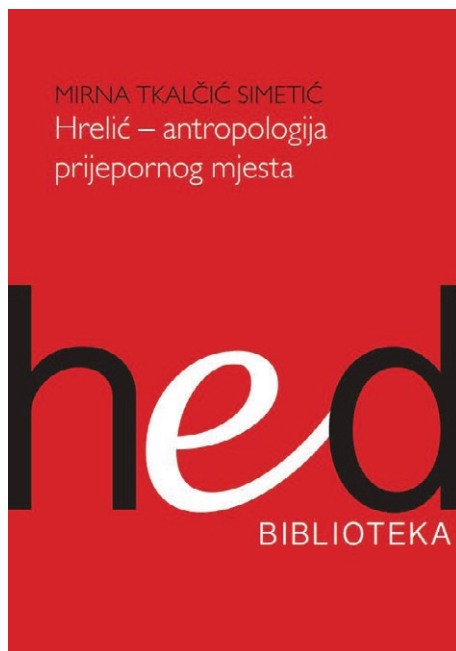
Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, hed biblioteka, 2016., 112 str.

Knjiga *Hrelić – antropologija prijepornog mjesta* etnografska je studija jednoga urbanog (zagrebačkog) *locusa* na kojem se već četrdesetak godina odvija sajam rabljene robe. Polazeći od specifične prakse trgovanja, autorica istraživački širi raster interesa prema teorijskom i studijskom okviru “stvaranja mjesta” aktualiziranom posljednjeg desetljeća kroz tzv. prostorni obrat, rekonceptualizaciju prostora u humanističkim i društvenim disciplinama. Stoga će autorica u svojem radu zahvatiti i sve one faktore koji se odnose na *društvenu proizvodnju* istraživane mikrolokacije (politički, povijesni, urbanistički, ekonomski kontekst) kao i one koji se odnose na *društveno oblikovanje* mikrolokacije (iskustvena dimenzija kroz sajmišne prakse i narative) jer tek u njihovu dijakronijskom i sinkronijskom odnosu istraživana lokacija postaje *višerazinsko kulturnoznačenjsko mjesto*. Upravo to postajanje i *procesnost mjesta* u središtu je autoričina interesa, a navedene dvije razine (društvena proizvodnja i društveno oblikovanje) čine i okosnicu strukturiranja građe i interpretacije unutar knjige. U teorijskom smislu autorica istraživani *locus* i urbanu temu aktualizira kroz pojmove *prijepornih prostora* (na značenjskoj razini), *heterotopije* (kao “reprezentiranje, osporavanje i izvrtanje” normativnosti) i *strategijom “otrećivanja”* (u konačnici shvaćene kao radikalne skepse prema postojećim epistemologijama i znanjima). Navedene koncepte (Low, Foucault, Soja) autorica primjenjuje, propituje, povezuje i komparira, te prenosi u neke druge sfere “lokalnog znanja” s kojima se susreće pri istraživanju.

Rad je utemeljen na višemjesečnom terenskom istraživanju (promatranje sa sudjelovanjem, intervjui, autoetnografija), arhivskom radu (urbanistička dokumentacija) i medijskom praćenju (medijski prilozi o istraživanoj lokaciji). Bavljenje urbanističkim planiranjem i vizijama u slijedu socijalističkog i postsocijalističkog razdoblja pokazalo se kao nužnost kako bi se razumjela društvena proizvodnja prostora i to upravo dijela grada u kojem će se sajam Hrelić smjestiti. Riječ je o Novom Zagrebu, dijelu grada saturiranim idejama socijalističke ideologije, modernističke arhitekture i izgradnje novih društvenih odnosa. No, uz značenjske aspekte toga novog (socijalističkog) dijela grada, sajam je pozicioniran

i na gradskoj margini koja ga je obilježila još dvama prostornim elementima koji i danas, kako jasno pokazuje autorica kroz tekst, obilježavaju poimanje sajma Hrelića: sajam automobila i odlagalište otpada. Prikaz i komentar slijeda urbanističkih planova i rješenja nakon Drugoga svjetskog rata do danas (popraćeno i pripremljenim slikovnim materijalom i za ovo djelo izrađenom tematskom kartom s pozicijama različitih sajmova i njihovim preseljenjima u gradu), a koji se tiču Hrelića, sustavan je prikaz različitih ideja ali i, kako autorica ističe, *privremenosti* rješenja koja i dovodi do održavanja sajma. Autorica u ovom dijelu nastoji rasplesiti i tranzicijske vlasničke (privatizacijske, upravne, gradske) odnose, dopunjavajući ih i tumačenjima nekih od glavnih aktera tranzicijske pretvorbe, te u nekim trenucima tekst dobiva i karakter razotkrivanja jer su na djelu kontroverzne i nekad upitno legalne prakse. Sustavno ispisujući te različite potke tranzicije, autorica zaključuje da su mnogi odgovori “samevidentni”, ali izmiču teorijskoj analizi. Izlaganje planova o Hreliću do današnjih dana uvodi i pitanje identitetske razine ovoga sajmišnog urbanog mjesta, njegove prijepornosti koju čine njegova rubnost (grada), blizina odlagališta smetlišta, planovi za industrijske, stambene i poslovne zone kao i za druge revitalizacijske projekte, potencijalna turistička atraktivnosti i sl.

Mikrorazina stvaranja mjesta, a koja se odnosi na iskustvenu, emocionalnu i osjetilnu i refleksivnu razinu značenja koja proizlazi iz samog korištenja mjesta (kupci, prodavači na sajmu) ali koja istodobno biva oblikovana i čimbenicima proizvodnje mjesta (urbanističko planiranje, makrorazina) kao i konkretnim odlukama uprave sajma i medijskim napisima (mezorazina), tema je druge velike cjeline ovog rada, utemeljene prije svega na terenskom istraživanju. Ključni termini kojima autorica opisuje i interpretira sakupljenu građu u ovom dijelu rukopisa jesu umještenost, otjelovljenost, lokalno znanje. Sve su interpretacije upotpunjene navodima kazivača, čime autorica izvodi tekstualno tkanje kompleksnosti, ambivalentnosti, paradoksalnosti nekih aspekata Hrelića, ističući njegovo izmicanje jasnom i kategorijalnom definiranju bilo kao mjesta bilo kao događaja. Istovremeno, interpretacija građe daje uvid u konstrukciju zajednice

među ljudima koji koriste Hrelić, samoorganizaciju, oblikovanje specifične privremene društvenosti i razumijevanja, specifične logike korištenja prostora od strane prodavača kao i od strane kupaca, emocionalne vezanosti kao i oblikovanja onoga što autorica naziva “temeljni modusi bivanja na Hreliću” – privremenost odnosa, cjenjkanje i procjenjivanje, a jedno od potpoglavlja posvećeno je uočavanju i propitivanju potencijala otpora u narativima i praskama sajmišnih korisnika. Završno poglavlje (Zaključak) sumira navedeno istraživanje i interpretaciju kroz vizuru paradigme “prijepornog prostora” koja uostalom i imenuje sukus odnosa u i prema ovom gradskom *locusu*.

Knjiga o Hreliću Mirne Tkalčić Simetić smješta se u područje urbane antropologije i antropologije prostora, subdisciplina koje posljednjeg desetljeća bivaju sve relevantnije u okviru (domaćih) humanističkih i društvenih znanosti i koje, sukladno osnovnom kulturnoantropološkom i etnološkom okviru, bivaju orijentirane na kvalitativnu metodologiju i istraživanje kompleksnosti i mnogostrukosti značenja u življenoj svakodnevici. Takav tematski i metodološki pristup u istraživanju grada zacrtavao se već ranim etnološkim urbanim istraživanjima od 1970-ih godina, posebice okrenut ‘malim’ urbanim temama (posebice u odnosu na ‘velike’ urbano-sociološke teme urbanizacije i kvantitativna istraživanja), naoko efemernim temama ali iznimno važnim u smislu razumijevanja urbanog (su)života i procesa. Na tom tragu nastaje i prvi znanstveni članak o Hreliću koji daje uvid u sajam iz 1980-ih godina (Aleksandra Muraj, Alternativno trgovanje između potrebe i rasonode, *Etnološka tribina*, vol. 20, no. 13, 1990., str. 33–40), no i u teorijskom i u istraživačkom smislu nova studija o Hreliću kreće s novim postavkama. U teorijskom smislu, u središte interpretacije izvorno sakupljene građe, autorica stavlja prostorne koncepte heterotopije, trećeg prostora, prijepornih prostora. Ti su se koncepti pokazali podatnima za dosizanje i razumijevanje i tumačenje kompleksnosti teme “stvaranja mjesta”, nadilazeći pojednostavljena, statična i shematska tumačenja i okrećući se prema onome što je privremeno, alternativno, marginalno, stigmatizirajuće, kontradiktorno, ambivalentno, protestno, neizvjesno, izmičuće. Time je doprinos ove studije ne samo u sustavnoj primjeni aktualnih teorijskih koncepata nego i u novim uvidima i razumijevanju procesa koji se trajno odvijaju u suvremenom urbanom okružju. Nadalje, značajnim doprinosom procjenjujem i autoričinu aktualizaciju senzornosti u istraživačkom i interpretativnom procesu. Bavljenje “multiosjetilnošću” koja je, s pravom navodi autorica, sastavnica “stvaranja mjesta”, rezultira bogatom građom otjelovljenog iskustva te, na tragu Foucaulta, inovativnim uvođenjem pojma “heteroosjetilnosti”.

Studija o Hreliću privući će znanstvenike i stručnjake raznih disciplina koji se bave urbanim temama (urbana svakodnevica, sajmovi, urbano upravljanje, urbanizam i planiranje, turizam, povijest grada (posebice Zagreba) itd.), konkretno etnologue i antropologe, sociologe, geografe, urbaniste i arhitekta,

urbane povjesničare, ali također, vrijedna je studija i za one koji upravljaju gradom. Za potonje ova studija može biti iznimno zanimljiva jer zbog specifičnih kulturnoantropoloških metodoloških postupaka dosiže kompleksno razumijevanje mikrorazine funkcioniranja i doživljavanja konkretne urbane sajmišne situacije što kroz druge tipove istraživanja često izostaje. Također, knjiga će teorijski i studijski biti zanimljiva znanstvenicima (uključivo i studentima) koji se bave istraživanjem prostora i mjesta iz raznih perspektiva, kao i onima zainteresiranima za problematiziranje senzornog (osjetilnog) iskustva u istraživačkoj praksi. Smatram da će knjiga biti zanimljiva i široj zainteresiranoj javnosti – građanima, posjetiteljima ili ljubiteljima Hrelića, ne samo zbog teme nego i zbog stila, jer autorica kombinira interpretaciju s navođenjem izvorne građe, mnogim citatima iz intervjua, i pisana je u maniri minuciozno ispisane etnografije. Konačno, svi akademski i neakademski zainteresirani čitatelji lako će se susresti s knjigom jer je dostupna u elektroničkoj verziji i u otvorenom pristupu na mrežnim stranicama izdavača – Hrvatskoga etnološkog društva (<http://www.hrvatskoetnoloskodrustvo.hr/hed-biblioteka/izdanja/mirna-tkalcic-simetic/>)

Valentina Gulin Zrnić

Igor Duda: *Danas kada postajem pionir. Djetinjstvo i ideologija jugoslavenskog socijalizma*

Zagreb – Pula: Srednja Europa i Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2015., 276 str.

Igor Duda, povjesničar čiji je sad već dugogodišnji interes usmjeren prema suvremenoj povijesti i razdoblju jugoslavenskog socijalizma, dobitnik nagrade Kiklop za znanstvenu knjigu godine 2010., u svojoj novoj knjizi donosi zanimljiv pregled povijesti jugoslavenske, socijalističke društvene brige o djeci. U knjizi podijeljenoj u sedam glavnih poglavlja, osmim poglavljem koje zaokružuje cijelu knjigu te uz predgovor i pogovor u kojima unosi osobno iskustvo, na osnovi povijesnih izvora autor razlaže začetak, razvoj i kraj krovne organizacije Društva Naša djeca i djelovanja Saveza pionira.

Kroz predgovor, autor predstavlja osnovne činjenice koje čitatelju pomažu ući u vrijeme koje djetinjstvo obilježava obavezno, masovno, spontano i kolektivno članstvo u organizaciji te daje vlastito iskustvo kao svjedok povijesti koju istražuje.

Prvim poglavljem, naslovljenim *Savez pionira u povijesti djetinjstva*, autor objašnjava ulogu Saveza pionira kao organizacije koja je imala za zadatak stvaranje novoga socijalističkog čovjeka kroz razvijanje domoljubnih osjećaja i ideologizacije djetinjstva. U nastavku spominje korištene materijale i pregledane publikacije te

razgovore sa svjedocima vremena na osnovi kojih je knjiga nastala, detaljno razlažući ideju svojeg istraživanja i smjer svojeg interesa. Također, spominjući moguća buduća istraživanja, autor naglašava da ovo istraživanje nije istraživanje opće povijesti djetinjstva u Jugoslaviji ni povijest dokolice u djetinjstvu. Uspoređujući s drugim državama i njihovom društvenom brigom o djeci, djeca u Jugoslaviji shvaćena su kao opće i društveno vlasništvo. Predstavljajući jugoslavenski pionirski internacionalizam, autor u kontrast stavlja druge inozemne pionirske i ostale društvene organizacije s istim ciljem u 20. stoljeću.

Drugo poglavlje, *Društvena briga o djeci*, predstavlja začetke formiranja Saveza pionira Jugoslavije s početkom u dječjoj grupi Budućnost i planinarskim grupama s početka 20. stoljeća. Poglavlje

se zatim nastavlja na nastajanje Saveza pionira na inicijativu Komunističke partije Jugoslavije iz 1941. godine od kada se koristi naziv pionir. Slijedi opis razvijanja Saveza pionira u prijelomnim pedesetima kojima se uohodava put prema najvećoj društvenoj organizaciji za brigu o djeci u Jugoslaviji. Koristeći brojne povijesne izvore, autor izlaže probleme koji su bili aktualni za takvu organizaciju u nastajanju i formiranju organizacijskog trokuta koji je činio Savez organizacija za odgoj i brigu o djeci u suradnji s republičkim organizacijama, zatim omladinskom organizacijom te na kraju školama.

U trećem poglavlju koje nosi naslov *Pravilan socijalistički odgoj* autor na početku iznosi i metodičko-didaktičke modele kojima se oblikovala idealna slika dobrog djeteta. Opisujući proces stvaranja djeteta po mjeri socijalizma koji je sam stvoren po mjeri čovjeka, autor navodi poželjne osobine svakog pionira, idealističke ideje djeteta koja se konstruirala u vrijeme narodnooslobodilačkog pokreta a koja se pjesmama i filmovima o mladim junacima prenosila na mlađa pokoljenja. Naglašavajući odgoj prožet etikom i moralnim načelima, pionir postaje simbolom humanog djeteta, budućega socijalističkog čovjeka. No, kao organizacijski problem, u drugoj polovini pedesetih godina javlja se nužnost odvajanja ideologije i pionira te se naglašava važnost samoupravljanja u pismima

iz 1956. i obraćanju Mike Tripala iz 1958. U ovom poglavlju autor također iznosi detaljan opis unutrašnje organizacije pionira kao i ideološke sukobe koje je moglo proživjeti dijete u rastrganosti između obitelji, škole i pionira te Katoličke crkve. U nastavku poglavlja, autor predstavlja proboj zapadnjačke kulture preko Disneyjevih crtića, njihov pozitivan utjecaj te pozitivan utjecaj rasta potrošačke kulture koji uz socijalizam podređen djetetu predstavlja dva isprva ideološki suprotstavljena elementa odgoja, no ujedno i dva elementa koji se nadopunjuju i zajedno čine sretno djetinjstvo.

Četvrtim poglavljem koje se zove *I mene će moja mati pioninom zvati* autor približava ulazak djece u pionire kao svojevrstan obred prijelaza. Opisujući primanje u pionire na Dan Republike, simboličnost toga dana te simboličnost uniforme i pozdrava, dobivamo i sliku kako je izgledala sama svečanost. Uz to, u istom poglavlju nalaze se izvori kako su izgledala sva obilježja i simboli pionira te koje su pjesme pjevane na taj poseban dan. Dalje se navodi tekst prisege koja se tijekom godina mijenjala i koja se učila napamet te kontekstualizacija zakletve u širem političko-kulturnom zbivanju u Jugoslaviji.

Peto poglavlje, naslovljeno *Za domovinu s Titom*, opisuje se odnos Tita i pionirske organizacije. Autor se bavi sveprožimajućim utjecajem Titova lika koji preko sadržaja filmske i glazbene kulture te lektinom koja prenosi priče iz njegova života, dopire do djece te opisuje slavljenje Titova lika kroz štafetu. Kao zanimljivost izdvaja priču o životu štafete poslije Titove smrti, u kojem ona gubi velik dio svoga prijašnjeg simboličkog smisla, stoga nakon posljednjeg održavanja 1981. godine, biva zamijenjena Spomenicom rada i drugarstva koja će biti aktualna novostvorena tradicija do laganog gašenja Saveza pionira.

Šestim poglavljem, naslovljenim *Život pun sreće i radosti*, autor se osvrće na problem organizacije slobodnog vremena koji je iznjedrio iz suvremenog shvaćanja slobodnog vremena u šezdesetim godinama prošlog stoljeća, a koji se pokazao bitnim i u Savezu pionira. U otkrivanju druženja, igri i kreativnosti unutar organizacije, kroz izvore, autor nam približava shvaćanje slobodnog vremena kao praznog i potencijalno opasnog u izrastanju socijalističkog čovjeka te donosi rješenja kako su taj problem, u Savezu pionira, rješavali, primjerice logorovanjima ili organiziranjem kampova. U istom poglavlju, autor prolazi kroz važne dane pionirskog djetinjstva i obrede nove, prema Hobsbawmu, “izumljene tradicije” nakon Drugoga svjetskog rata.

Držanje dane riječi? naslov je sedmog i posljednjeg poglavlja kojim autor zaokružuje povijesnu priču o Savezu pionira te se bavi samim krajem postojanja Saveza. U njemu se mogu naći doživljaji djece u Spomenicama rada i drugarstva koja među ostalim donose onodobne i, dječji posredovane, glasove o političkim zbivanjima. Također, na osnovi povijesnih izvora, autor temeljito opisuje ulazak

u pionire kasnih osamdesetih te polagano zamiranje izletišta i drugih aktivnosti koje su zavisile od aktivnosti i uvjerenja učitelja. Na posljednjim stranicama poglavlja nalazi se opis pokušanih reformi kojima se trebala osigurati suvremena društvena organizacija za brigu o djeci, no 1990. Savez pionira u potpunosti prestaje postojati. U nedostatku financiranja i zbog nepovoljne političke klime, masovna, organizirana, političko-društvena briga o djeci kakva je živjela za vrijeme socijalizma prekida se, a obaveze koje su ostale, po autorovim riječima, krenule su u smjeru “potonulog kulturnog dobra”.

U osmom poglavlju, nazvanom *Pioniri od izuma tradicije do potiranja rituala*, autor daje svojevrsan sažetak u obliku pitanja kojima se prolazi kroz knjigu te odgovora koje knjiga nudi. Pogovorom, autor zaključuje knjigu navodeći metodologiju i dajući osoban osvrt na vlastito iskustvo sudjelovanja u pionirima zajedno sa svojim kolegama iz razreda. Kao svjedoci povijesti, prisjećaju se osjećaja i posebnih situacija koje su obilježile njihovo djetinjstvo, kao što je ulazak u pionire.

Na posljednjim stranicama knjige može se pronaći bogat popis izvora i literature koji svakom mogu pomoći u daljnjem istraživanju. Uz taj popis nalazi se kratka kronologija važnih događaja kako za Savez pionira tako i za Jugoslaviju općenito.

Knjiga *Danas kada postajem pionir* svakako je jedinstven i cjelovit pregled povijesti jugoslavenske društvene brige o djeci. Uz pitanja koja čitatelja vode kroz knjigu, čini zanimljiv i poučan početak u istraživanju jugoslavenske i socijalističke baštine i to onog dijela koji je obilježio djetinjstvo i kreirao ga gotovo pola stoljeća. Kroz ovako detaljan opis uspona i padova, problema i inovacija u njihovu rješavanju, a kroz jednostavan, a opet profesionalan izričaj, knjiga je vrijedno djelo hrvatske historiografije, ali ujedno i srodnih znanosti poput etnologije, sociologije, pedagogije itd.

Matija Krizmanić

Valentina Gulin Zrnić, Nevena Škrbić Alempijević, Josip Zanki, ur.: *Mjesto izvedbe i stvaranje grada*

Zagreb: Hrvatsko društvo likovnih umjetnika i Institut za etnologiju i folkloristiku, 2016., 204 str.

Zbornik *Mjesto izvedbe i stvaranje grada* urednika Valentine Gulin Zrnić, Nevene Škrbić Alempijević i Josipa Zankija, u nakladi Hrvatskog društva likovnih umjetnika i Instituta za etnologiju i folkloristiku, nastao je u okviru projekta *Mjesto*

izvedbe i stvaranje grada koji je ostvaren u suradnji znanstvenoistraživačkog projekta *Stvaranje grada: prostor, kultura i identitet* (Hrvatska zaklada za znanost, Institut za etnologiju i folkloristiku) te umjetničkog projekta *CreArt* (Hrvatsko društvo likovnih umjetnika, EU).

Zbornik je podijeljen na tri tematske cjeline. U prvom dijelu, naslovljenom *O projektima*, čitatelju se pobliže predstavljaju projekti *CreArt* iz pera Josipa Zankija te projekt *Stvaranje grada: prostor, kultura i identitet* autorice Jasne Čapo Žmegač.

U drugom dijelu zbornika, u tematskom poglavlju *Grad kao scena*, objavljeni su znanstveni radovi stručnjaka iz područja etnologije i kulturne antropologije, folkloristike, izvedbenih studija, urbanih studija, primijenjene antropologije, teatrologije i kazališne produkcije, prethodno izloženi na skupu *Mjesto izvedbe i stvaranje grada* održanom u Zagrebu 4. travnja 2016. godine.

Tako će autorica Nevena Škrbić Alempijević u radu *Etnološki i kulturnoantropološki pogled na stvaranje grada umjetničkim izvedbama* pristupiti gradu “iz rakursa umjetničkog stvaranja i korištenja javnog prostora, dostupno svima koji odaberu lokacije umjetničkih intervencija učiniti svojim orijentirima pri određivanju svojih kretanja i odredišta”.

Sanja Potkonjak u radu *Umjetnička transformacija postindustrijskog (g)rada: studija slučaja Sisak* upućuje na nove modele umjetničke prakse u transformaciji postindustrijskog (g)rada propitujući estetski potencijal industrijske baštine baveći se pritom postindustrijskom transformacijom ruiniranih urbanih prostora.

Diskurzivno-metodološke strategije u okviru kojih se realizirao kolegij *Teorija prostora i oblikovanja* na Odsjeku za likovnu umjetnost Umjetničke akademije u Osijeku analizira Andrej Mirčev u radu *Prostorne prakse između arheologije, ideologije i arhiva (Skica za kritičko-dijalektičku kartografiju)*.

Suzana Marjanić u radu naslovljenom *Tragom novinskoga članka o demokratizaciji u umjetnosti: Proljeće u Novom Zagrebu, Kugla glumište i Gotovčeva zvučna akcija* problematizira kontekst konceptualne umjetnosti koju

promatra kao odgovor na polemike o elitnoj i masovnoj kulturi u socijalističkom društvu i njegovoj potrebi za demokratizacijom umjetnosti.

Gordanu Vnuk u radu *Kazalište i javni prostori grada* zanima kako se “kazališna predstava stvara u javnom prostoru i od javnog prostora te na koji način uvesti javni prostor kako bi on postao ravnopravnim rasterom redateljskog koncepta, a da pritom ostane sačuvana teatralnost”.

Kristi Mathiesen Hjemdahl u radu naslovljenom *Innovation and Reinventing by Artistic Practice: Upcycling, Performing, and Curating* na osnovi specifičnih norveških studija slučaja analizira potencijale zajedničkog rada umjetnika i istraživača u međusobnom pridonnošenju reinveciji prostora.

U trećem tematskom dijelu zbornika, naslovljenom *Umjetničke intervencije u Zagrebu*, slijede radovi studenata etnologije i kulturne antropologije koji su svojim istraživačkim pristupom i analizama pratili umjetničke intervencije u javnim prostorima Zagreba početkom 2016. godine. Tako je studentica Jozefina Ćurković u radu *OKO Studentskog centra: javni prostor kao poligon za umjetničko ispisivanje osobne povijesti* pratila umjetničku intervenciju vizualne umjetnice OKO, studentica Katija Crnčević u radu *Aithérios u Oktogonu: dinamična instalacija u interakciji s javnim prostorom* pratila je kiparicu Idu Blažičko, a studentica Klara Tončić nazočila je performansima Marka Pašalića te napisala rad *(I)zazivanje izvanrednog stanja: performansi Marka Pašalića u javnim prostorima grada*. Studentica Ena Grabar u radu *Na Trgu Europe – autić: Umjetnička intervencija između prijepora i humora* dokumentirala je rad Duje Medića, a Tomislav Augustinčić u radu *Laughing Butterflies: od smijeha do društvene kritike i očuđenja* bilježi djelovanje multimedijalne umjetnice Martine Mezak.

Na kraju zbornika, u poglavlju *Art and the City* autorica Nevene Škrbić Alempijević i Valentine Gulin Zrnić nalazi se tekst na engleskom jeziku o projektnoj suradnji, istraživanju izvedbi i stvaranju grada te konkretnim umjetničkim intervencijama u Zagrebu.

Posljednji tekst u zborniku jest osvrt na cjelokupan projekt pod nazivom *Iz recenzija* autorice Ivane Mance.

Zbornik *Mjesto izvedbe i stvaranje grada* na 203 stranice objedinjuje promišljenu tematsku razrađenost čineći tako originalnu publikaciju stručne literature. Tema uloge umjetnosti u društvenoj proizvodnji javnog prostora propituje se s višedimenzionalnog aspekta u smislu teorijskog promišljanja ali i konkretizacije te produkcije pojedinačnih umjetničkih intervencija.

Sustavnoj razrađenosti ove problematike doprinose tematska poglavlja zbornika kojima se sistematično pristupa pojedinim cjelinama, dok reprodukcije u boji koje prate i dokumentiraju studije slučaja čine zaokruženiji uvid u izloženu

materiju. Dakle, sadržajnu osmišljenost prati ujednačeni dizajn čineći tako cjelovitu i preglednu publikaciju. Sveobuhvatnost sadržajnosti materije i vizualne preglednosti ovog zbornika zasigurno predstavlja ogledni primjer publikacije kojoj će se svi zainteresirani, a ne samo struka, nužno vraćati.

Zbornik je rezultat multidisciplinarne suradnje koja nije tek deklaratorna, nego upravo suprotno. Ona je stvaran primjer produktivnog međudjelovanja i svjež poticaj u daljnjim realizacijama sličnih projekata. Višedimenzionalnost pristupa i analiza rezultirali su tumačenjem grada kroz znanstvenu i umjetničku kreativnost tamo gdje umjetnost svakodnevno pretvara u začudno, a začudno postaje alatom oplemenjivanja unutarnjih i vanjskih, osobnih i javnih prostora. Time, cjelokupan projekt i zbornik kao njegov rezultat predstavljaju inovativnu znanstvenu uspješnicu.

Marijana Paula Ferencić

Jonas Frykman i Maja Povrzanović Frykman, ur.: *Sensitive Objects: Affect and Material Culture*

Lund: Nordic Academic Press Checkpoint, 2016., 285 str.

Knjiga *Sensitive Objects: Affect and Material Culture* urednika Jonasa Frykmana i Maje Povrzanović Frykman nastala je na osnovi radova prezentiranih na konferenciji pod nazivom *Sensitive objects* održanoj u Interuniverzitetskom centru Dubrovnik (IUC) u Dubrovniku od 23. do 25. travnja 2014. godine. Knjiga se sastoji od 12 znanstvenih članaka koji se primarno bave afektima i fenomenima koje se vezuje uz afekte, emocijama, osjećajima, “atmosferom” i tjelesnošću. U člancima se različiti autori bave fenomenom afekta, teorijski i na konkretnim primjerima, analizirajući utjecaj (*effect*) afekata na tijela, socijalne sredine i stvari, objekte. Knjiga je dijelom nastala kao posljedica interdisciplinarnog obrata k istraživanju afekata, emocija, tzv. *affective turn* koji je svoje zastupnike našao i u antropologiji. Prema mišljenju urednika, upravo su antropološke i etnološke istraživačke metode koje imaju pristup materijalnoj kulturi primjerene za razumijevanje afektivnih potencijala različitih objekata i društvenih situacija. Tako su, na primjer, afekti i afektivni potencijal svakodnevno u središtu eksperimentalne etnografije Kathleen Stewart čiji se etnografski tekst može pronaći u ovoj knjizi u 12. poglavlju. Štoviše, Stewart je svojim pionirskim pristupom postala možda i najpoznatiji zagovornik “afektivnog obrata” u kulturnoj antropologiji.

U programatskom uvodu svoje zbirke (*assemblage*) kratkih priča (slika ili scena) pod naslovom *Ordinary Affects*, Stewart, kako sama kaže, pokušava izbjeći nagli i neutemeljeni skok prema reprezentacijskom mišljenju i vrijednosnoj kritici koja unaprijed zatvara raznolikost svakodnevnog iskustva u prikaz već formiranog svijeta ili prevladavajućega općeg sistema, poput neoliberalizma, na primjer. Nju interesira imanencija svakodnevica a ne, Kantovim rječnikom rečeno, opći okvir mogućih iskustava. Iz toga razloga prilagođava svoje pisanje formama svakodnevnog iskustva koje se, prema njezinu mišljenju, odvija kroz nepovezane sekvence, društvene situacije i objekte, koji nas doslovno “pogađaju” (afektivno) ili privlače. Ona,

zbog toga, stvara idiosinkratske mape između, inače nepovezanih, neponovljivih događaja (*singularities*) koji nas zaokupljaju svojim afektivnim intenzitetima. Ti su događaji “stvari” koje nam se događaju u formi impulsa, senzacije, iščekivanja, susreta, izoštrene pažnje i afektivne vezanosti. Oni se pojavljuju često kao situacije koje osjetimo kao nešto (*something*), nešto što nam privlači pozornost, nešto što nas zaokuplja, nešto za što se vezemo. Drugim riječima, ti događaji nemaju do kraja definiran i određen oblik koji se može prevesti jezičnim znakom, nego se uglavnom osjećaju kroz intenzitet, raspoloženje, atmosferu koja nas usisava i zaokuplja nam pažnju.

Bez obzira na programatsko usmjerenje koje se želi udaljiti od reprezentacijskog mišljenja i vrijednosne kritike općega iskustvenog okvira, pažljivom čitatelju neće promaći činjenica da Stewart u programatskom nacrtu upravo polazi od opće dijagnoze trenutačnog stanja stvari, tj. prevladavajuće forme svakodnevnog iskustva kojem prilagođava svoje pisanje.

Slično zaključuje i Stef Jansen u svom tekstualnom prilogu u ovoj knjizi (3. poglavlje). On pokušava mapirati nedosljednosti i ograničenja primjene afektivnog obrata u kulturnoj antropologiji te zaključuje da je upravo historizacija i određeni hermeneutički okvir ključan za razumijevanje i afektivno doživljavanje određenih

situacija ali i samoga etnografskog ili umjetničkog teksta. On se zalaže za srednji put koji bi uzeo u obzir i historijski okvir kao i afektivnu dimenziju iskustva.

Većina tekstualnih priloga u knjizi *Sensitive Objects* slijedi taj srednji put.

Nils Gilje u svom članku (2. poglavlje) upozorava da se tematiziranje emocija i afekata pojavljuje periodično i intenzivira u vremenima velikih društvenih promjena. Najdetaljnije elaboracije raspoloženja, emocija, osjetilnog usklađivanja i afekata mogu se pronaći u filozofskim raspravama na epohalnim prekretnicama u vrijeme renesanse, romantizma ili u godinama prije Prvoga svjetskog rata.

U 4. poglavlju Maja Povrzanović Frykman pokazuje kako, pri intervjuiranju, prisjećajući se iskustava iz ratom pogođenog Sarajeva, kazivači još uvijek imaju snažne emotivne i tjelesne reakcije i nakon 25 godina.

Nevena Škrbić Alempijević i Sanja Potkonjak u 5. poglavlju govore o ambivaletnim afektivnim reakcijama koje u različitim društvenim situacijama izaziva pojava slike, imena ili simbola bivšega jugoslavenskog predsjednika Josipa Broza Tita u suvremenoj Hrvatskoj.

U 6. poglavlju Orvar Löfgren istražuje kakav afektivni potencijal imaju kovčeg, prtljaga i stvari koje pakiramo. Kovčege promatra kao kulturalne kontejnere u koje stavljamo stvari koje biramo ovisno o historijskom kontekstu i životnim planovima i situacijama. Na kraju zaključuje da kovčezi, u ljudskim životima, mogu biti pokazatelji odnosa privatnoga i javnoga, prošlosti i budućnosti, osobnoga i društvenoga.

Jonas Frykman u 7. poglavlju pokazuje na koji način pojedine obiteljske stvari koje se nasljeđuju od umrlih predaka (roditelja) nose snažan afektivni naboj i služe kao polazišna točka za vraćanje u neke prošle svjetove.

Britt Kramvig i Anne Britt Flemmen u 8. poglavlju koriste teorije afekta kako bi objasnile snažan politički naboj i emotivne rasprave koje su se razvile oko kopija tradicionalne odjeće Samija izloženih u norveškom trgovačkom lancu KIWI.

U sljedeća tri poglavlja autori Elisabet Sørforddal Hauge, Kirsti Hjemdahl Mathiesen i Jonas Frykman, te Sarah Holst Kjær, analiziraju na koji način kultura može biti motor inovacije i regionalnoga gospodarskog razvoja.

Knjiga završava etnografskim tekstovima Lesley Stern. I Kathleen Stewart.

Zaključno se može reći da je knjiga *Sensitive Objects* izborom tekstova, uravnoteženim pristupom temi afektivnog potencijala objekata u različitim historijskim okvirima, otvorila i naznačila put za daljnja kulturnoantropološka istraživanja sličnih fenomena.

Duško Petrović

Halina Rusek, ur.: *Dilemmas of old and contemporary culture in ethnographical and anthropological discourse*

Cieszyn – Katowice: University of Silesia in Katowice, 2011., 190 str.

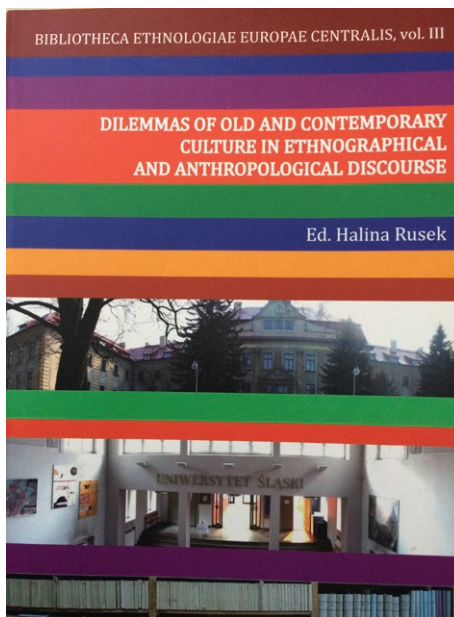
Društva s periferije Europe čini se da imaju neke odlike na koje je upozoravao još Michael Herzfeld kada se bavio Grčkom. Jedna od njih jest problem konstrukcije povijesnog i kulturnog kontinuiteta koji je, prema njegovu mišljenju, produkt prikriivenog kolonijalizma. Takav tip kolonijalizma upravo naglašava kulturnu i civilizacijsku neovisnost perifernih naroda za volju iznimne ekonomske ovisnosti o imperijalnim centrima. Etnologija stoga izrasta na tim područjima kao znanost koja tu kolonijalnu tezu treba utvrditi. Potraga za tradicijama i kontinuitetom neke skrivene kulture koja je odolijevala povijesnim mijenama postala je u takvim prostorima dominantna aktivnost. To je za posljedicu stvorilo sliku društva podijeljenog na nove i stare kulturne prakse i vrijednosti ili tezu o dvije kulture koju je u hrvatskoj inačici ponudio Antun Radić. S druge strane, Ernest Gellner u spisima koje je ostavio nakon smrti dodaje još jedan element koji dodatno tumači tu sliku podvojenog društva kao proizvoda neuspjele modernizacije Austro-Ugarske Monarhije. Naime, monarhija u pokušaju modernizacije uprave uvodi snažan standardizirani birokratski sustav utemeljen u njemačkom jeziku što je dovelo do otpora perifernih društava koja su, suočena s takvim procesima, počela konstruirati vlastite identitete. Međutim, osim što su pokušavala upozoriti na svoju različitost, istodobno su prihvaćala i metode agresivne birokratizacije kako bi konstruirala ideju vlastite neovisnosti čime se odnos između staroga i novoga dodatno komplicirao.

Naslov zbornika koji je tema ovog prikaza pokazuje kako je ambivalentnost i dvojnost razumijevanja kulturnog krajolika još uvijek jedna od traumatičnih točki istočnoeuropskih etnologija i antropologija. Takva konstelacija obnavlja se, čini se, čak i u slučajevima kada je riječ o odsjecima koji su nastali nakon 1990. godine. A ovaj zbornik upravo je nastao na jednom takvom odsjeku Šleskog sveučilišta koji je ustanovljen 1995. godine u Cieszynu na Fakultetu za etnologiju i pedagogiju. of Ethnology and Educational Science Na 190 stranica koje nudi ovaj zbornik nailazimo na 17 tekstova koji pokušavaju dati presjek trenutačnog stanja istraživanja na ovom mladom odsjeku.

Ne iznenađuje kako je dominantna tema gotovo svih tekstova, ako ne u samom naslovu, a onda u načinu na koje se pojedini kulturni proces obrađuje, identitet. I kao što obično biva kada se tekstovi fokusiraju na jedan važan koncept, konstantno izmiče njegova jasna elaboracija. No osim toga nepostojanja jasnog određenja načina na koji istraživači utemeljuju taj koncept, primjetan je

stalni pokušaj konstrukcije neke vrste teorijskog aparata koji bi se mogao nositi sa situacijom u kojoj se nalazi pokrajina u kojoj je smješten fakultet. Stoga uglavnom trpi empirijska domena etnologije i antropologije. Tek možda dva do tri članka imaju empirijski materijal na kojem grade tezu što pokazuje kako između “novog” i “starog” ne postoji jasan konceptualni aparat koji bi se uhvatio u koštac s procesima koji se događaju ne samo preko puta zgrade fakulteta nego vjerojatno i u njoj samoj. U takvim okolnostima ostaje oslanjanje na teorijske autoritete poput često citiranog Zygmunta Baumana čije bi interpretacije trebalo uzeti kao temelje za suočavanje s “novom” situacijom. Identitet tako

svima postaje neko mjesto na kojem se očitava mogućnost razumijevanja “starog” i “novog”, ali je to istodobno i zamka jer takvo upisivanje koncepta identiteta stabilizira njegovu poziciju. Umjesto da se prati promjena kulturnih i društvenih procesa, iz tekstova se iščitava razlika između novog i starog stanja društva kao trenutak, iznenadni događaj nakon kojeg više ništa nije jednako. To novo stanje ima sve karakteristike stranoga, vanjskoga ili, preciznije, globalnoga, tržišnoga koje je odjednom poput poplave preplavilo društvo. No činjenica je, što uostalom vrijedi i za sva društva s iskustvom socijalističkog upravljanja, kako je kraj socijalizma bio proces koji je trajao od samih početaka socijalizma te kako je to “novo” s kojim su se suočila društva već bilo odavno upisano u ta društva sama. Oblik te novosti sigurno nije neka nova konstelacija koja je odjednom promijenila načine subjektivizacije i pred pojedince postavila nove zahtjeve. Riječ je prije o tome kako je socijalizam u svojoj pukotini već unaprijed imao prostor koji je onemogućavao potpunu identifikaciju sa socijalizmom. Problem te pukotine jest svakako činjenica da nitko od subjekata nije mogao znati što je u toj pukotini naseljeno i kakvi sve mogući procesi mogu iz nje nastati. Otud iznenađenje s realnošću društva nakon socijalizma u kojem se ono “staro” pokazuje kao stabilno, a novo kao nepoznato i fluidno (možda još jedan razlog popularnosti Baumana u tekstovima). Problem teorijske stabilizacije koncepta identiteta stoga treba tražiti i u pokušaju etnografije da odgovori na to naizgled fluidno stanje starim konceptualnim aparatom. Odnosno, bolje rečeno, nekim pokušajem definiranja

toga novog kao jasnoga društvenog prostora, a onda tek naknadno istraživanja na koji se način ljudi prilagođavaju tom novom stanju, umjesto da se krene od empirijskog prostora prema interpretacijskim modelima. I to je karakteristika većine tekstova, čak i onih koji pokušavaju djelovati kroz empiriju kao što je to slučaj analize muzealizacije prostora Gornje Šleske ili razvoja ruralnog turizma.

No postoji i jedan dio koji djeluje kao vrsta etnografskog eskapizma u arhivsko stanje. Taj je proces vjerojatno omogućen i činjenicom kako je fakultetu u Cieszynu određeno čuvanje arhivske građe poljskoga etnografskog atlasa. Četiri teksta u zborniku bave se pokušajima konstrukcije novih klasifikacija arhivskoga etnografskog materijala prikupljenog tijekom 20. stoljeća u maniri koju lako prepoznajemo iz vlastitih arhiva. To nije proces koji iznenađuje, umjesto suočavanja s nejasnim stanjima u suvremenosti, okretanje arhivu i njegovoj pretpostavljenoj nedovršenosti logičan je zaokret. Ako imamo na umu i znanstveni pritisak preko “egzaktnosti” i kvantifikaciji metode u kojoj nema mjesta teoretizaciji odnosa između označitelja i označenog, onda je taj eskapizam još jasniji.

Zbornik je izniman empirijski izvor za razumijevanje procesa u kojima se našla istočnoeuropska etnologija i načine na koji se pokušava s njom suočiti. Dakle, kao mjesto na kojem će se iščitavati neko novo pisanje povijesti postsocijalističke antropologije i etnologije.

Tomislav Pletenac